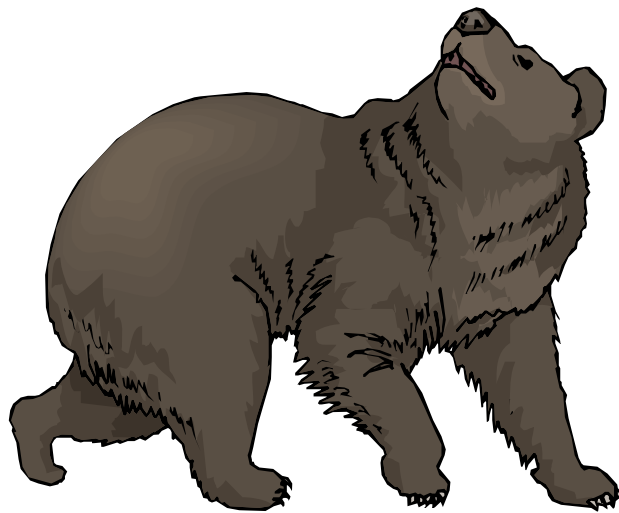

Introduktion till älvdalska

Gunnar Nyström och Yair Sapir

2005

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>Innehåll</i>	<i>Sida</i>	<i>Ljudspår</i>
Förord	3	
Symboler och förteckningar	5	
Älvdalskans alfabet och ljud	6	
Uttalsövningar	8	♪
Älvdalska ljudskridningar	10	
Älvdalska och nordiska vokaler	11	
Fuost leksioun	12	♪ ♪
Oðer leksioun	21	♪ ♪
Trið leksioun	29	♪ ♪
Fiuord leksioun	37	♪ ♪
Femt leksioun	43	♪ ♪
Sjäkst leksioun	49	♪ ♪
Sjund leksioun	56	♪ ♪
Åttund leksioun	62	♪ ♪
Niun leksioun	68	♪
Tiund leksioun	74	♪

Förord till 2005 års upplaga

Det föreliggande kompendiet ingår i läromedlen för kursen älvdalska 5p vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala. Till kompendiet hör ett separat häfte med bilagor innehållande böjningsparadigm och olika översikter.

Eftersom det aldrig har getts en akademisk kurs i älvdalska har vi varit tvungna att själva skapa kursmaterial, en tämligen krävande uppgift. Resultatet kan inte förväntas vara till alla delar fullständigt. Vi hoppas ändå att kompendiet fyller sitt syfte och att vi efter den här provversionen bl.a. med ledning av erfarenheterna ska kunna utarbeta en reviderad version. Vi vill härmed tacka Rut ”Puck” Olsson, som har tillåtit oss att använda partier ur *Mumunes Masse* och Bo Westling i Karlsarvet, Älvdalen, för hans hjälp med att skriva texter och transkribera en del av texterna.

Syftet med kompendiet är att förse studenterna med grunderna i älvdalsk fonetik, fonologi, grammatik, syntax och ordförråd samt övningar. Med dessa grunder är det meningen att studenterna ska ha goda insikter i älvdalskans struktur och kunna ta sig igenom älvdalska texter med hjälp av ordbok och grammatik.

Ortografen som vi följer här är den ortografi som lades fram av *Rådjärum, älvdalska språkrådet* och antogs av Ulum dalska:s årsmöte i mars 2005. Denna ortografi tillämpas i princip i den preliminära andra upplagan av Lars Steenland, *Liten älvdalsk-svensk och svensk-älvdalsk ordbok*. De texter i häftet som hämtats ur otryckta eller tryckta källor, främst ur *Mumunes Masse*, är anpassade till den nya ortografen. Dessa texter har även på andra sätt anpassats för att återge den *klassiska älvdalskan*.

Den klassiska älvdalskan, som återges och beskrivs här, är en älvdalska som från äldre tid har bevarat strukturen inom fonetik, fonologi, grammatik och syntax och som var den dominerande bland älvdalsktalarna under första delen av 1900-talet, och som alltjämt är bekant för äldre i Älvdalen. De markanta förändringar med allt starkare utjämning i riksspråklig riktning som älvdalskan särskilt efter andra världskriget har genomgått, och genomgår, har endast i liten utsträckning kunnat uppmärksammas här.

Grammatiken som ingår här är långt ifrån uttömmande. För mer ingående grammatiska beskrivningar av älvdalskan hänvisar vi till Levander (1909) och Åkerberg (2004).

För det ordförråd som ingår i texterna hänvisar vi i huvudsak till Steenland (2005). De ord som upptagits i gloslistan till varje text är oftast sådana, som inte ingår i Steenlands ordbok.

Uppsala, maj 2005
Gunnar Nyström och Yair Sapir

Förord till 2015 års upplaga

Det föreliggande kompendiet togs fram 2005 för att kunna tjäna som läromedel inom den första akademiska kursen någonsin, som hölls i Uppsala universitets regi i Älvdalen sommaren 2005. Kompendiet användes även i en vuxenkurs i älvdalska, där jag undervisade sommaren 2006 i Älvdalen. Som tur är har det undertiden tillkommit en omfattande grammatikbok (Åkerberg, Bengt. 2012. Älvdask grammatik) och viktig ordbok (Steensland, Lars. 2010. Material till en älvdalsk ordbok) i älvdalska sedan dess. Därför känns grammatikbilagorna till detta kompendium överflödiga. Även ordlistorna hade kunnat tas bort, men jag låter dem finnas kvar till användarens bekvämlighet.

Med anledning av det intresse som finns för älvdalska och den stundande *Trið ráðstevna um övdalsku, Tredje konferensen om älvdalska* den 7-8 maj 2015 vid Köpenhamns universitet beslutade Gunnar Nyström och jag för att lägga ut detta kompendiet på nätet.

Förutom några smärre korrigeringar är texterna kvar som de var i den första, fotokopierade upplagan.

Kristianstad, april 2015
Yair Sapir

SYMBOLER OCH FÖRKORTNINGAR

Symboler

- > betecknar älvdalsk grundform av det ord som skall användas
= betecknar den exakta älvdalska motsvarigheten
+ anger vilket kasus som styrs, t.ex. *að* + dat.
eg. egentligen; används vid ordagrann översättning
▶ sådant som studenten förväntas kunna aktivt
▒ sådant som studenten förväntas känna till
' betoning vid verbpartiklar (jfr. *hælsa på* och *hælsa 'på*)
: lång vokal
(a) en apokoperad vokal
r en konsonant som utelämnas i uttalet
˘ före ett ord som börjar med *d* markerar att detta uttalas som *ð*

Förkortningar

ack.	ackusativ
adj.	adjektiv
best.	bestämd form
dat.	dativ
f.	femininum
inf.	infinitiv
m.	maskulinum
n.	neutrum
nom.	Nominativ
obest.	obestämd form
pl.	plural
part.	particip
prep.	preposition
pres.	presens
pret.	preteritum
sg.	singular
sup.	supinum
superl.	superlativ

Älvdalskans alfabet och ljud

Buokstavin	Namneð	Auttaleð
Aa	a	[ɑ] kapp; [ɑ:] dag
Aã	ã	[ɑ̃] kulla; [ɑ̃:] nãtelin
Bb	bi	[b] brinde; [b:] stabbe
Cc*	si	
Dd	di	[d] dag; [d:] brudd
Ðð	eð	[ð] baiða
Ee	e	[e] kelda; [e:] wela
Ẽẽ	ẽ	[ẽ:] sẽ, wẽsa
Ff	eff	[f] finna; [f:] kaffi
Gg	gi	[g] gedda; [g:] tegga; [ɣ] weg
Hh	há	[h] häj!
Ii	i	[i] rövin; [i:] willl
Ĩĩ	ĩ	[ĩ] neti; [ĩ:] wı̃ster
Jj	ji	[j] jaga, mjok
Kk	kå	[k] kall; [k:] akka
Ll	ell	[l] livå; [l:] kall
Mm	emm	[m] muna; [m:] gumba
Nn	enn	[n] negga; [n:] winna
Oo	o	[o] ogga; [o:] ok
Pp	pi	[p] pära; [p:] kripp
Qq*	ku	
Rr	err	[r] ryöra; [r:] murra
Ss	ess	[s] sikka; [s:] wass
Tt	ti	[t] tungg; [t:] etta
Uu	u	[u] du; [u:] skugge
Ũũ	ũ	[ũ] stugu; [ũ:] nũ
Vv	vi	[v] kåv, skrauv
Ww	wi	[w] warg, rwaiða
Xx*	eks	
Yy	y	[ɣ] bytta; [ɣ:] byta
Ỹỹ	ỹ	[ɣ̃] fyösa, myöta
Zz*	setå	
Åå	å	[ɔ] båkå; [ɔ:] ås
Å̃å̃	å̃	[ɔ̃] måtte; [ɔ̃:] ås
Ää	ä	[æ] djäst; [æ:] ära
Öö	ö	[œ] öve; [œ:] rövir

* Förekommer enbart i namn och främmande ord.

Diftonger, triftonger

ai	[aj:] ais, raivas, saia
ai	[ãj:] mai, dai, sai
au	[aw:] aus, maus
ie	[ie] ietta, iett ['ett']; [ie:] sieg, i'ett ('hett')
ie	[ĩe] iesmę gd; [ĩe:] ie ies kulla
iuo	[juø]; [juo:] kliuova, fliuota
iųo	[jũø] sniųosteð; [jũo:] sniųo, triųo
uo	[uø] uott; [uo:] fuok, buok
ųo	[ũø] uott; [ũo:] tuo, fuoster
yö	[yø] smyörį; [yø:] fyöre, syöt
yö	[ỹœ] ; [ỹœ:] fyösa, myöta
ây	[ɔy:] pâyk, fnâysa

Övrigt uttal

vokal + m, n	Uttalas nasalt, som i ukin [ukĩn], mumun [mũmũn]
' + lång konsonant	Uttalas som överlång stavelse, som i ti'tter [ti:t:er], strai'tt [straj:t:]
dj	Mellan [dz] och [dʒ], som i djikk, djärå; Mellan [dz:] och [dʒ:], som i byddja
di + vokal	[dj] som i diärv
ð	stumt före <i>n</i> , som i buðn, wiðn
g	[ɣ] efter vokal och <i>r</i> i vissa ställningar, som i ig, weg, stugu, warg
n	stavelsebildande i ordslut efter dental konsonant, som i kweldn, litn
'n	stavelsebildande <i>n</i> efter vokal, som i da'n, we'n
ng	[ŋ] som i raingner, ungn
ngg	[ŋg] som i ungg, laingger
sl	[l̥] som i slaik; [l̥:l] som i kessler; [l̥] som i biesl
tj	Mellan [ts] och [tʃ], som i tjyr. Mellan [ts:] och [tʃ:], som i tyttja
ti + vokal	[tj], som i tiuov
konsonantkluster	i konsonantkluster är den första konsonanten oftast lång, t.ex. kweld [kwel:d], est [es:t]

Uttalsövningar

1. Med markeringar

Älvdalska har ett komplicerat uttalssystem. För att hjälpa dig i dina första steg inom det älvdalska uttalet har vi i de följande texterna markerat några drag markerade, som inte markeras i vanliga fall i älvdalsk skrift, enligt följande:

- Vokallängd markeras med semikolon, t.ex. *we:t*. Betonade två- och flerstaviga ord utan vokal- eller konsonantlängd är alltså kortstaviga.
- Vokaler som faller bort (apokoperas) i uttalet står inte kvar i skriften heller. Här finns de utskrivna inom parentes, t.ex. *fuost(a) gaundjin*.
- I skriften markeras nasalering av vokaler bara i vissa fall. I den första texten nedan markeras alla nasalerade vokaler, t.ex. *męn, mųmų:n(a)*.
- Konsonanter som faller bort i uttalet står ändå kvar i skriften. Här markeras de med ett streck under.
- Några vanligt förekommande ord som börjar med *d*- uttalas som *đ*-, om föregående ord slutar på vokal, *r* eller i vissa fall *g* (som båda i sig faller bort). Sådant *đ*- markeras i de båda texterna nedan med hjälp av symbolen *˘*, t.ex. *fđ: ˘dier* ('får de').

Övning 1 (Lyssna till ljudspåret)

Stað̄ bađa med markeringar

- I:g ar ä:rt eđ, męn đ: we:t it(e) eđ.
- Djä:r đ it(e)?
- Nă:i, mųmų:n(a) we:t it(e) węn kullur u:la.
- Dier u:l(a) ba:đa. Dier wi:l(a) ba:đ(a) i dag, bå:đer.
- Wert mje:n dier fđrđ? Niđ ađ bettjem?
- Ja:a, męn niđ ađ đ:nųm fđ:˘dier it fđrđ siuo:ver. Og i:g beller it fy:a.
- Ig beller fy:(a) kullųm i:g! Ig al ba:đ(a) i:g og, truo:r ig. Nų ir eđ naug warmt i wattņę.

Iväg och bada

- Jag har hört det, men hon vet det inte.
- Gör hon inte?
- Nej, mormor vet inte vad flickorna ska.
- De ska bada. De vill bada i dag, båda två.
- Vart tänker de gå? Ner till bäcken?
- Ja, men ner till den får de inte gå själva. Och jag kan inte följa med.
- Jag kan följa med flickorna, jag! Jag ska bada jag också, tror jag. Nu är det nog varmt i vattnet!

Övning 2

Läs den följande texten och använd dig av hjälpmedlen i form av markeringar. Läs sedan samma text utan markeringar i lektion 1.

Mumunes Masse med markeringar

-”Men u:ą ukin wask!”, saggd(e) Mumu:n, fuost(a) gaundjin å så:g Masse. Eð war ien morgun, stra:ks etter juo:lę. Eð war liuo:tkollt og eð add(e) sni:eð um nå:tę. Mumu:n war å we:g aut etter wiðim, og eð war̃då å fikk sjå: ien liuo:tma:gran katt, so så:t uppå baurstinnu. Eð war an å kolld(e) för ”wastjin”.

Mass(e) kuogäð å å̃dar kelindję, so ka:m fnallendes yvyr ga:rdn. An tainkt(e): ”Ir å fa:rlin, truo:?. Eð ir fel best pass(a) sig!” Mumu:n(a) steld(e) frå: sig wiðåkordjin og by:rd(e) å: glåmå min Masse:

-”Al du it(e) kum juo:t, so ig nå:r a:ð klå:~dig? U:ą, ur kollt eð i:r! Friuo:s du it(e)? Eld ir̃du unggrun, kanstji?” Mumu:n(a) flytteð sig nemmera baure, og tainkt(e) fel å ulld(e) dugå få i: an-dar kattwastjin so så:g aut so frusin.

Men Mass(e) fuor sos iet stri:k in under baureð, og se så:g it Mumu:n(a) noð eller åv ånum eld tau gryö:nų oga, so ly:st(e) under baursguovę.

Mumu:n add(e) byggt įesum i stugun nų: i no:ð mikklų å:r. Krippär wa:r(u) stu:rer. Gamblest(e) pąytjin add(e) ferið að Amierik, ynggstn wa:r ien slaik waturaller, so an fuo:r yvyr ie:l(a) landeð og byggd(e) kraptwertję, og kullą wa:r i Stokko:l.

Älvdalska ljudskridningar

Korta och långa vokaler och diftonger illustrerade av exempelord

Fornvästnordiska	Älvdalska	Svenska
haf	a:v	'hav'
skaði	skaði	'skada'
tala	tålå	'tala'
standa	standa	'stå'
blár	blå:(r)	'blå'
nef	ne:v	'näsa'
hnefi	nevi	'näve, hand'
kné	kni:	'knä'
vit	wi:t	'vett'
víta	witå	'veta'
hvítr	wait	'vit'
soð	suo:ð	'soppa'
rotinn	rotin	'rutton'
góðr	guo:ð	'god'
hugr	u:g	'håg'
hugaðr	ugåð	'hågad'
hús	aus	'hus'
búð	bu:ð	'bod'
klyf	kly:v	'klövjebörda'
yfir	yvyr	'över'
knýta	knåyta	'knyta'
hlæja	lä:a	'skratta'
øxi	ökse	'yxa'
móta	myö:ta	'möta'
breiðr	brie:ð	'bred'
dauðr	do:ð	'död'
deyja	dä:a	'dö'
bjóða	biuo:ða	'bjuda'
fljúga	fliuo:ga	'flyga'

Ljudskiften: Märk vissa specialutvecklingar i älvdalskan, såsom många fall av s.k. brytning, och labialisering vid bortfall av l före vissa konsonanter:

bera	bjärå	'bära'
eldr	jäld	'eld'
gefa	djävå	'ge'
gestr	djäst	'gäst'
belgr	bö:g	'ryggsäck'
elfi	ö:ve	'älv'

Några vokaler i älvdalska och i de nordiska riksspråken

Fornordiska Isländska Danska Norska Svenska Älvdalska

Diftonger > diftonger el. monoftonger i älvdalska

au

auga	auga	øje	øye	öga	o:ga
laukr	laukur	løg	løk	lök	lo:k

ei

bein	bein	ben	bein	ben	bien
steinr	steinn	sten	sten	sten	stie

øy

høyra	heyra	høre	høre, høyre	höra	ä:ra
røykr	reykur	røg	røyk	rök	rä:k

Långa monoftonger > diftonger i älvdalska

í

ís	ís	is	is	is	ais
hvítr	hvítur	hvid	hvit	vit	wait

ó

bók	bók	bog	bok	bok	buok
fót	fót	fod	fot	fot	fuot

ú

hús	hús	hus	hus	hus	aus
út	út	ud	ut	ut	aut

ý

knýta	knýta	knytte	knytte	knyta	knáyta
mýri	mýri	myr	myr	myr	måyre

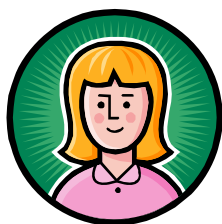
ø

mø:ta	mæta	møde	møte	möta	myö:ta
hø:ghr	hægri	højre	høyre	höger	yöger

Fuost leksiuon: Wen ir ittað-jär?

1. Iett

Wen ir ittað-jär?

Ittað-jär ir je kulla.

– Ur ietter isj-jär kulla?

Å ietter Emma.

– Ur gámål ir å? – Eð ir it guott witå.

Å ir ellåv år, truor ig.

– Å sir aut so nyögd og glað.

Emma baðer i sju'mm kringgt.

2. Twå

Wen ir ittað-jär?

Ittað-jär ir ien påyk.

– Wen bruker isn-jär påytjin djärå?

– An bruker renn å skrikkskuo'mm.

– Ur ietter eð an ar å nevum?

Eð ir fel uottår.

3. Tri

Wen ir ittað-jär för iet krytyr?

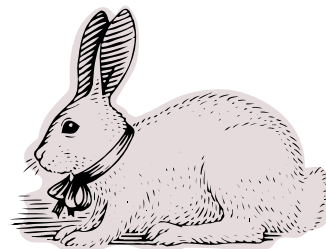
Ittað-jär ir ien rakke. An-dar rattjin ir

it stur, an itjä. Kanstji eð ir ien wep?

An swisker rumpun, dar nogår kumb.

4. Fyra

Og wen ir eð-dar för krytyr?

Eð-dar ir ien eri. An ir it stur an eld!

– Waṛ sit an-dar erin noget?

An sit fel nið å bokkam, i grasj. An

jät graseð, an.

– Itjä ir erin slaik i ferg olltiett?

Nåi, slaik ir an, dar smårn ir. Um

wittern ir an wait. Du lär fel witå ur

erir uppa?

5. Fem

Og wen ir eð-dar?

Eð-dar ir je grån, eð.

– Ukin ir å i ferg, å-dar gråne? Å ir fel gryön. Grånär irå gryöner.

6. Sjäks

Jär sir an iet aus åv noget. An dug it sjå åv ukk eð-dar auseð ir byggt.

Fråmånað ause ir eð ien kall og je kelingg.

– Sir du wen dier djärå?

– Ja, dier knupå min ymsu: Kalln kumb min watusilån og bjär wattneð. Kelindje stand nest jaldem. Yvyr ånum aindjer eð ien ketil.

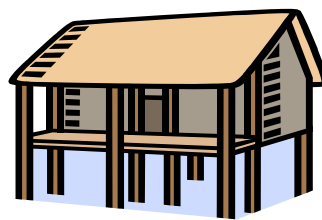
7. Sju

Eð-dar ir ien byönn. Byönn bruker wakken i aprill. An kuogär autyr åyvę. Brukum sjå ferdär etter åm, men int so kringgt sos luokkallär bruka. Isn-jär byönn jät ien fisk.

8. Åtta

Og wen ir eð-dar?

Eð-dar ir iet baur, eð.

– Og war stand eð-dar baureð?

Nu stand eð iem å gardem.

– Avið it apt eð dar olltiett?

Näi, för ar eð stendeð auti buðum.

– Ir eð iet gãmålt baur?

Ja, eð-dar baureð ir allt liutgãmålt, eð.– Irið i baurę kringgt?

–Näi, irum it dar noð kringgt.

Glosor

1.		
isn-jär	den här (m.)	
isų-jär	den här (f.)	
ittað-jär	det här (n.)	
Eð ir it guott witá	det är inte lätt att veta	
dåfel	i alla fall	
kringgt	ofta	
2.		
renn á skrikkskuo'mm	åka skridskor	
ánevum	på händerna	
uott	vante	
3.		
swisk(a) rumpun	vifta med svansen	
dar	när	
an-dar	den där (m.)	
å-dar	den där (f.)	
eð-dar	det där (n.)	
4.		
eri	hare	
nið á bokkam	på marken	
i grasj	i gräset	
erin ir slaik i ferg	haren har sådan färg	
dar sãmárn ir	på sommaren (eg. när sommaren är)	
erir	harar(na)	
uppa	hoppa	
6.		
jär sir an	här ser man	
iet aus áv noger	något slags hus (eg. ett hus av något)	
áv ukk(u)	av vad, av vilket material	
knupá	pyssla	
ymsu	allt möjligt, både det ena och det andra	
kumb	kommer	
watusilá	> <i>watusili</i> ok	
bjär wattneð	bär vatten	
yvyr ánum	över den (m.)	

7.

åm	honom
luokkallär	lokakarlarlarna, folket i byn Loka

8.

å gardem	på gården
avið apt	har ni haft
stendeð	stått
liuot-	våldigt (fårstårkande)
it noð kringgt	inte så ofta, sällan

Grammatik

§ Maskulina – obeståmd och beståmd form ►

A.

ien kripp	krippin
ien wep	wepin

(M1a., slutar på labial konsonant)

B.

ien korg	kordjin
ien påyk	påytjin

(M1b., slutar på *k* eller kons. + *g*, som förmjukas)

C.

ien eri	erin
ien kall	kalln
ien såmår	såmårn
ien uott	uottn

(M3f. slutar på vokal (*eri*); M1c. slutar på dental, alveolar eller retroflex konsonant (övriga).)

§ Pronomen ►

Personliga pronomen

ig	jag
du	du
an, -n	han, man, den (m.)
å	hon, den (f.)
eð	det

wıð	vi
ið	ni
dier	de

Demonstrativa pronomen

isn, isn-jär, an-dar	(m.)
isų, isų-jär, å-dar	(f.)
ittað, ittað-jär, eð-dar	(n.)

Obestämd artikel

m. ien	<i>ien byönn</i>
f. je	<i>je kulla</i>
n. iet	<i>iet aus</i>

§ Verb i presens

dalska/spilå-gruppen (A1) ►

På älvdalska kan man oftast inte veta ett verbs temaformer utifrån dess infinitivform. (Jämför samma förhållande i svenskan – t.ex. *tala, läsa, binda* > *talde, läsade, bindade* i pret., eller annat?) I det här kompendiet anges därför för varje verb vilken grupp det tillhör. Utifrån verbgruppen kan man böja det aktuella verbet.

Som svenskan har älvdalskan svaga och starka verb. De svaga verben (A) delas här in i fem grupper. Den största av dessa grupper är A1, dalska/spilå-gruppen (Se bilaga 3). Verben av *dalska*-typen är långstaviga, de av *spilå*-typen kortstaviga. I huvudsak gäller:

- Långstaviga verb har ändelserna *-a* (inf.), *-er* (pres.sg.)
- Kortstaviga verb har ändelserna *-å* (inf.), *-är* (pres.sg.)
- 3:e person plur. pres. är identisk med infinitiven, t.ex. *dalska* > *dier dalska*.

Verben i gruppen A1 böjs i presens enligt följande mönster:

Grupp A1

dalska ▶

ig, du, an	dalsker
(wǫđ)	dalskum
(iđ)	dalskiđ
dier	dalska

Så böjs även t.ex. *bruka* 'bruka' och *ietta* 'heta'.

spilå

ig, du, an	spilär
	spilum
	spiliđ
dier	spilå

Så böjs även t.ex. *kuogå* 'titta' och *luvå* 'lova'.

Oregelbundna verb ▶

Presens av de viktiga verben *wårå* 'vara' och *åvå* 'ha' böjs på följande sätt:

wårå

ig, du, an	ir
	irum
	iriđ
dier	irå

åvå

ig, du, an	ar
	amme
	aviđ
dier	åvå

Mumunes Masse. Diel 1

-”Men uā, ukin wask!”, saggd Mumun, fuost gaundjin āsāg Masse. Eð war ien morgun, straks etter juolę. Eð war liuotkollt og eð add snieð um nāte. Mumun war āweg aut etter *wiðim*, og eð war då āfikk *sjāien* liuotmagran katt, so sāt uppābaurstinnum. Eð war an ākolld för ”wastjin”.

Mass kuogäð ā ā-dar kelindje, so kam fnallendes yvyr gardn. An tainkt: ”Ir āfarlin, truo? Eð ir fel best pass sig!” Mumun stelled frāsig *wiðākordjin* og byrd āglāmā min Masse:

-”Al du it kum juot, so ig nār að klā dig? Uā, ur kollt eð ir! Friuos du it? Eld ir du *unggrun*, kanstji?” Mumun flytteð sig nemmera baure, og tainkt fel āulld dugā fāi andar kattwastjin so sāg aut so frusin.

Men Mass fuor sos iet strik in under *baured*, og se sāg it Mumun noð eller āv ānum eld tau gryönu oga, so *lyst* under baursguove.

Mumun add byggt iesum i stugun *ny* i noð mikklų ār. Krippār war sturer. Gamblest pāytjin add ferið að Amierik, ynggstn war ien *slaik* waturaller, so an fuor yvyr iel landeð og byggd kraptwertje, og *kullq* war i Stokkol.

Glosor

wask (m.)	stackare
liuot-	vāldigt, jätte-
baurstinnum	dat. av <i>baurstinner</i> (f.pl.) ’plattform utanför härbresdörren’
wiðim	dat.best. av <i>wið</i> (m.) ’ved’ (obestämd mängd)
wastjin	best. av <i>wask</i>
kuogäð	pret. av <i>kuogā</i> ’titta’
kelindje	ack.sg. av <i>kelingg</i> (f.) ’kvinna’
fnallendes	pres.part. av <i>fnalla</i> ’gå långsamt’
wiðākordjin	best. (ack.) av <i>wiðākorg</i> (m.) ’vedkorg’
al	skall, pres.sg. av <i>ula</i> ’skola’ (<i>ula, al, ullde, ulað</i>)
nār ’að	pres.1.sg. av <i>nā</i> : <i>a:ð</i> ’nā’
gamblest	superl. av <i>gāmāl</i> ’gammal’ (<i>gāmāl, gambler(a), gamblest</i>)
add(e)	pret.3.sg. av <i>āvā</i> ’ha’ (<i>āvā, ar, adde, apt</i>)
ferið	sup. av <i>fārā</i> ’fara, åka; börja’ (<i>fārā, far, fuor, ferið</i>)
ynggstn	superl. av <i>ungg</i> i best. m. (<i>ungg, yngger(a), ynggst</i>)
kullq	best. av <i>kulla</i> ’flicka; dotter’

Övningar

1. Uttal

- a. Läs samma text som du läste i uttalsövningen, men den här gången utan markeringar. Du minns väl exempelvis att vissa konsonanter inte skall uttalas? Konsonantbortfallet kommer att ytterligare behandlas i nästa lektion!
- b. Öva särskilt på uttalet av de kursiva orden i texten.
- c. Markera med nasalkrok alla nasala vokaler i texten, som inte redan är markerade med nasalkrok.
- d. Öva kortstavigt uttal i orden *witå*, *eri*, *såmar* och *ketil*.

2. Böj följande substantiv i bestämd form. Se även bilaga 1.

Observera ljudändringarna som gäller för substantiven i den här övningen.

-k	>	-tj
-kk	>	-ttj
-g	>	-dj
-gg	>	-ddj

- a. kapp
 - b. skruv
 - c. tiuov
- böjs som *kripp*.

- d. warg
 - e. stakk
 - f. bark
- böjs som *korg*, *påyk*.
- h. gard

- i. bit
 - j. diel
 - k. spaði
 - l. twasi
- böjs som *kall*, *eri*.

3. Böj följande verb i presens som *dalska/spilå*, enligt schemat ovan.

- a. bruka
- b. ietta
- c. akudira
- d. knupå

4. Översätt följande meningar från svenska till älvdalska:

- a. Vad är det här? Det här är en fisk (>*fisk* m.). Fisken är inte stor.
- b. Vad är det där? Det där är en häst (>*est*). Hästen står hemma på gården.
- c. Vem (=ukin) är det här? Det här är mannen. Kvinnan bär vatten.
- d. Var (=war) är hunden? Hunden sitter på marken. Den (eg. han) är väldigt gammal.
- e. Var är björnen någonstans (=noger)? Den står framför¹ huset.
- f. Har du bil (>*bil* (m.), här i best.!)? Vilken färg har bilen? Den är vit.
- g. Vad gör den där kvinnan? Hon pysslar med allt möjligt.
- h. Mormor är inte ensam. Katten är också (=og) hemma!
- i. Emma och Anders (=Andes) tror jag att de heter.
- j. Nej, den äldste sonen (eg. pojken) heter Ierk och dottern (eg. flickan) heter Maria.
- k. De är inte här på gården så ofta. De brukar (=bruk, apokperat >*bruka*) åka skridskor.
- l. När (=dar) man är så gammal kan man inte se så bra (=wel).

¹ Fråmå+ ack.; fråmånað + dat.

Oðer leksiun: Övkalln Andes og Karin frá autåtter akudira

- Andes: Du dalskeð, ärd ig! Djärið eð oller, so irið jär og goið isan-jär kussn?
- Karin: Itjä oller, men mikkler djärå fel eð. Eð ir ʋolaikt, summer kunn mitjið, og summer minna. Ig kann so liteð enn, ig so.
- Andes: Du mått då fel du kunna! Du ar it lie'tt etter uordum eld spuort mig etter noger enn.
- Karin: Men nʋ spyr ig dig: Ur ietter du?
- Andes: Ig ietter Andes. Og du?
- Karin: Karin. War irum wjð, Andes?
- Andes: Wet du it war irum?
- Karin: Ju, men ig will witå ur eð ietter i dalskun! Ur ser an?
- Andes: Eð ietter Övdaln. "Irum i Övdalim" saium wjð.
- Karin: E? Ur saggd du nʋ?
- Andes: Saium "irum i Övdalim". Byddjum fel i ienum dali.
- Karin: O! Ir eð so an al saia? Tjär tokk för!
- Andes: Ja, so ulið sai dar dalskið!
- Karin: Og du byddjer jär i Övdalim?
- Andes: Ja, ig djär so. Ig byddjer fel upå Klittem, i ienum gard dar. Mun maj og bruoðer byddj i ienum eller garde. Klittn, eð ir ien åv byum jär. Du lär fel að si'tt eð ir mikkel byer. – Men war ir du frå?
- Karin: Ig ir fel frå Falu. Eð irå fel fuoreldrär mainer og, og syster maj. Men ses ig byrd å studir ar ig fel byggt i Uppsala.
Men nʋ får ig luv kringg mig, Andes! Kussn byres um fem minuta, og lären werd uvliuott frutt, um ig kumb uvsient!
- Andes: Ja an lär wårå strainggd, an! Men ulum fel akudir mjer iesn eller, e?
- Karin: Ulum so, Andes. Eð war liuottrivlit glåmå min dig! Sjäums se!

Glosor

frå autåter	utifrån
isan-jär kussn	ack. av <i>isn-jär kussn</i> 'den här kursen'
lie'tt	sup. av <i>lieta</i> 'leta' (<i>lieta-lieter-lie'tte-lie'tt</i>)
uordum	dat.pl.best. av <i>uord</i>
spyr(a) etter (+ dat.)	fråga, fråga om
noger	dat. av <i>noð</i> 'något'
ser	pres.sg. av <i>saia</i> 'säga'
al	pres.sg. av <i>ula</i> 'skola'
i dalskun	på älvdalska
Övdalim	dat.sg. av <i>Övdaln</i>
dali	dat.sg. av <i>dal</i>
dar	när
Klittem	dat.sg. av <i>Klittn</i> 'Klitten'
byum	dat.pl. av <i>by</i>
að si'tt	ha sett
si'tt	sup. av <i>sjå</i>
byres	börjar, startar
iesn eller	en annan gång

Övning

Prata med en kompis på älvdalska. Fråga varandra vad ni heter, var ni kommer ifrån osv. Berätta sedan om din kompis till en tredje person.

Fonologi

§ Flyktiga konsonanter

Konsonanterna *ð*, *g* och *r* uttalas ofta inte när de står sist i ett ord efter vokal. De faller nämligen i stor utsträckning bort före en omedelbart följande konsonant, t.ex.:

<i>Ig war brotte</i>	Jag var borta.
<i>Eð ir bra.</i>	Det är bra.

Sådana möten mellan *-ð*, *-g* eller *-r* och en följande konsonant är mycket frekventa i satssammanhanget. De tre konsonanterna förhåller sig något olika:

-g faller bort före konsonant bara i ordet *og* 'och', pronomenen *ig*, *mig*, *dig*, *sig*, *nog* ('någon, något, några') och adjektivändelserna *-(l)ig*, *-ug*;
-r faller normalt bort före alla konsonanter;
-ð faller normalt bort före de flesta konsonanter. Före bl.a. *j*, *r* och *l* kvarstår *ð* alternerativt.

Bortfallet markeras inte i ortografin. I texten ovan och i de första styckena av *Mumunes Masse. Diel 2*, har bortfallet markerats med understrykning av de bortfallande konsonanterna.

Grammatik

§ Dativ – användning ►

Dativ styrs bl.a. av vissa prepositioner. Några viktiga är:

frå	från	
að	åt, till	
millå	mellan	
min ¹	med	
i	i	(styr dat. bl.a. vid befintlighet, ack. vid riktning)
under	under	(dat. vid befintlighet, ack. vid riktning)
å	på	(dat. bl.a. vid befintlighet, ack. vid riktning)
åv	av	

Dativ styrs även av vissa verb och adjektiv. Detta kommer att behandlas i lektionerna sex respektive tio.

§ Dativ– form ►

Viktigt om dativformen av maskulina substantiv:

- Kortstaviga maskulina av deklination M2 får ändelsen *-i* i obest. dat.sg.
- Långstaviga maskulina av deklinationerna M1 a-c får ändelsen *-e* i obest. dat. sg.
- I bestämd form lägger man till ett *-m*.

Kortstaviga

dal

	Nom.	Dat.	Exempel
Obest.	ien dal	ienum dali	<i>Byddjum fel i ienum dali.</i>
Best.	daln	dalim	<i>Ig byddjer i dalim.</i>

Övdaln

Best.	Övdaln	Övdalim	<i>Irum i Övdalim</i>
-------	--------	---------	-----------------------

¹ *Min* styr ackusativ (umfolleð) ibland.

Långstaviga

kall

	Nom.	Dat.	Exempel
Obest.	ien kall	ienum kalle	<i>Å add glåmåð min ienum kalle</i>
Best.	kalln	kallem	<i>Kelindje add akudirað min kallem</i>

gard

Obest.	ien gard	ienum garde	<i>Å ir frå ienum eller garde</i>
Best.	gardn	gardem	<i>Baureð stand iem å gardem</i>

§ Svaga verb: dalska/spilå-gruppen (A1) i preteritum, och två oregelbundna

De svaga verben i gruppen A1, dalska/spilå-gruppen, böjs i preteritum och supinum enligt följande mönster. Se även lektion 1 och bilaga 3!

OBS! Supinum är bara formen *varit, ätit, pratat*. *Har varit/ätit/pratat* heter perfekt!

dalska

	Preteritum	Supinum: dalskað
ig, du, an	dalskeð dalskeðum dalskeðið	
dier	dalskeð	

spilå

	Preteritum	Supinum: spilåð
ig, du, an	spiläð spiläðum spiläðið	
dier	spiläð	

Grupp A5 omfattar oregelbundna svaga verb, bl.a. *ula* 'skola' och *saia* 'säga'.

Presensformer:

ula		saia	
ig, du, an	al ulum ulið	ig, du, an	ser saium saiið
dier	ula	dier	saia

§ Syntax

Utelämnat respektive utsatt pronomen ►

De båda pronomina *wiđ* 'vi' och *iđ* 'ni' utelämnas vid rak ordföljd (dvs. i ställning före verbet). T.ex. 'vi är hemma' = *irum iema*; 'om ni är hemma' = *um iriđ iema*. Endast om pronomenet skall särskilt betonas sätts det ut; t.ex. '(de är borta,) men VI är hemma' = *men wiđ irum iema*; 'om NI är hemma' = *um iđ iriđ iema*.

I omvänd ordföljd sätts *wiđ* alltid ut, däremot inte *iđ*. T.ex. 'Nu är vi hemma' = *Nu irum wiđ iema*; 'Är ni hemma nu?' = *Iriđ iem nu?*

Således får vi följande mönster:

irum vi är (rak ordföljd)
irum wiđ är vi (omvänd ordföljd)

iriđ ni är (rak ordföljd)
iriđ är ni (omvänd ordföljd)

Mumunes Masse. Diel 2

Naug war eð launggsamt milumað og int war å so pigg laingger eld, so å dugd wår auti fuotjē sos för.

-”Kanstji eð wār trivlit åvå ien mass för sellskap”, saggd Mumun för sig siuov.

Men ur ulld å bjärå sig að för te få fram an-dar Masse, so bar såt dar under baurē og frēst að enner?

- Ja, bar ig ar faið in wiðåbörde so al ig werm mjotjē að åm. Um ig ev mjotjē attå knautn, so beller ig kuogå aut gainum kuvåglaseð, so sir ig um an kumb fram og jät”, tainkt Mumun.

Mes å wermd mjotjē að kattem, so kuokeð å ien kafiskwekt að sig siuov samtiðut. Sē fuor å aut min kattskålē og sē sett å sig ini kuvåm og kuogäð aut gainum glaseð. å add draið för gardinē so å belld gem sig dar attånað, so int kattn ulld bell sjå ån.

Eð tuold mjäst ien åvtaim innå Mass tuost kum fram, men sē släkt an i sig mjotjē straiðest an dugde, og fuor in under baureð atte.

Nu jält eð å werd kwelndn, og suole djikk nið attå bjärreð. Eð war fel it að ingg baið etter åm-dar Mass noð laingger. Mumun læst att dörum og byrd å djär i årdningg sig för te go og legg sig.

Glosor

launggsam	tråkig
auti fuotjē	ute bland folk
frēst(e)	pret. av <i>frēsa</i>
wiðåbörde (f.)	best. ack. av <i>wiðåbörd</i> ’vedbörda’
mjotjē (f.)	best. ack. av <i>mjok</i>
attå	bakom + ack. ’bakom’
kuvå (m.)	gen. av <i>kuvi</i> ’kammare’
glas (n.)	glas; fönster
kumb	pres. sg. av <i>kumå</i> ’komma’
skwekt (m.)	skvätt
kattskål (f.)	matskål för katt
draið ’för	av <i>drågå</i> ’för’ dra för (<i>drågå, drar, druog, draið</i>)
tuold(e)	av <i>tuolå</i> ’ta’ (i fråga om tid)
tuost(e)	av <i>tuorås</i> ’töras, våga’
straiðest	fortast, här: så fort som
jält ’å + inf.	av <i>old(a)</i> ’Jå’ ’hålla på att...’
wår(å) að ingg	vara någon idé

leş(e) att av *leş(a) att* 'låsa'
 dörum dat. av *dörär* (fem. pluralis tantum) 'dörr'

Övningar

1. Öva uttalet av överlång stavelse: *lie'ttið* 'letade ni?' jämfört med *lietið* 'letar ni?', och *ar du si'tt ån* 'har du sett henne?' jämfört med *dar sit q̇* 'där sitter hon'.

2. Markera med understrykning de konsonanter som faller bort i uttalet i de tre sista styckena i *Mumunes Masse. Diel 2*, från "Mes q̇ wemd mjetje".

3. Böj följande substantiv i bestämd form nom., obestämd form dat. och bestämd form dat.

Följande substantiv böjs som *dal*:

	nom.best.	dat.best.
kwiḋ		
mat		

Följande substantiv böjs som *gard*:

	nom.best.	dat.best.
knaut		
kweld		
ais		

4. Böj följande verb i preteritum och supinum:

akudira

bađa

ietta

kuogå

3. Översätt följande meningar till älvdalska.

- a. Det här är Karin. Hon är från Falun, men studerar i Uppsala.
- b. Det där är Anders. Han är från Älvdalen och arbetar i Älvdalen.
- c. Vi dalskade mycket, sade Karin, särskilt (=elst) Anders. Men jag dalskade i alla fall (=då fel) litet.
- d. Anders bor i en dal. Dalen heter Älvdalen. Anders bor i dalen, i Älvdalen.
- e. Ska de prata imorgon (=i morgu) också? Kanske!
- f. Mormor orkade inte vara bland folk idag.
- g. Mormor värmer (>werma) mjölk åt (=að) katten. Vi ska se hur mycket han skall få.
- h. Ni ska värma mjölk åt katten. Sedan skall ni gå (=far) ut med kattens matskål.
- i. Katten är under härbret. Är det inte tråkigt för (=að) honom att vara där?
- j. Vi badar nu, men vad ska vi göra sen (=se)?
- k. Räcker (=rekk) det med (=min + dat.)en skvätt? - Ja, vi säger att det räcker med den där (=åm-dar) skvätten.
- l. Katten kommer från knuten.

Trið leksiun: Kafistjóra

- Guðrun: Men háj Ierk! Naug ir du då taimstyöð olltiett du!
- Ierk: Háj Guðrun! Ja ig biuoð nų fel til. – War ulum wið wára iss-jär stjóru amme? Kanstji ulum stað fã uoss ien kafikapp?
- Guðrun: Ja, eð äres fel aut bra. Bellum fel far dait å Morins. Dier bruk åvå guoðbröð dier og.
- Ierk: Ja, eð wet ig dier bruka. (*Dier fãrá in å kafi...*)
Ig tyttjer settjum uoss nest dyö-dar buorðe dar so kullå duoner åv og ev å dutjin. Og nų fester å i ien lampu.
- Guðrun: Ja, eð ir je lamp dan og. – Eð war warmt jär inne. Ig fãr luv tag åv mig tråyų.
- Ierk: Du ar uorteð duktin dalsk nų, eð ärer ig. Du ar sakt lært dig strai'tt.
- Guðrun: Tyttjer du so?
- Ierk: Ja eð ar du sakta.
- Guðrun: Ja, nų lærer ig fel mig liteð undå för undå, slaikt so int ig lærd mig mes ig wekst upp. Du wet faðer ir frå Iemtland, so dalskeðum fel older mes ig byggd iema.
- Ierk: Men dalskeð it mumun daji, sos mųofar denn djärde?
- Guðrun: Ju, naug djärd å eð, men mųofar duo mes ig war lisslkull, og mumun swenskeð kringgt að uoss krippum, so byövdum fel it bruk övdalskų að enner.
- Ierk: Wiso byrd du å lær dig dalska?
- Guðrun: Ju ses mumun add dæeð og ig add kumið jųot i Övdaln, so fuor ig werd intressirað i släktu menner. Ig byrd å akudir min fuotje so add kenntas wið mumun, og spyr diem um ån og släkte. Gainum eð fuor ig kum in mig i övdalskų. Og ig wart iwari ur yrmerkt övdalska ir, og willd lær mig mjer um åna. – Men du lær fel að dalskað olltiett, du?
- Ierk: Ja naug ar ig eð. Swenskų fikk ig fel byr å lær mig i skaulam. Og lærinna addum bigript it dalskų noð warut. Eð war kringgt brukeðum uorðe so int är að swenskun og so int å bigripte.
- Guðrun: Auauau, klukkå ir mjäst åtta! Ig al dait að Inga-Lill å by. å ligg og ir klien.
- Ierk: Ig fãr luv fãrá ig og. Ig ar mikkell måyser binda!
- Guðrun: Kanstji eddum bellt rákas i morgų atte? Ig edd byövt tren övdalskų main mjer!
- Ierk: Ja, naug beller ig. Ulum wið sai klukkå sjäks? Men wari taimstyöð se og!

Glosor

taimstyöð	punktlig
nest	hos, vid
iss-jär stjyöru amme	den här stunden (som) vi har
äras aut	låta
far dait å	gå på
guoðbröð	gott bröd
ev å	pres. av <i>ev å</i> 'lägga (sätta, ställa) på'
tråyu	best. sg. ack. av <i>tråya</i> 'tröja'
fuor ig werd	började jag bli
släktu menner	dat. av <i>släktu mæi</i>
ig ar mikkel måyser binda	jag har mycket att göra, många järn i elden (eg. 'jag har många möss att binda')
eddum	konj.pret. 1:a pers.pl. 'vi skulle'
wari	imperativ av <i>wára</i>

Fonologi

§ Apokope

Den här texten illustrerar väl hur apokopen fungerar i älvdalskan. Några exempel:

Apokopen drabbar nästan uteslutande långstaviga ord (inte kortstaviga):

- Ig byrd å *akudi:r* min fuotje (full form *akudi:ra*),
men: Dier bruk *åvå* guoðbröð.
- So fuor ig *werd* intressirað (full form *werda*),
men: Ig får luv *fårá* ig og.

Apokopen drabbar långstavingarna i satsens inre, inte i satslut:

Dier *bru:k* åvå guoðbröð – Ja, eð wet ig dier *bruka*.
Du ar *sakt* lært dig strai'tt – Ja eð ar du *sakta*.
Ju, naug *djä:rd* å eð – ... sos muofar denn *djä:rde?*
... spyr diem um *å:n* og släkte – willd lær mig mjer um *å:na*.

Apokopen verkar i alla ordklasser:

Eð ir je <i>lamp</i> dan og	(subst.)
Du ar <i>sakt</i> lært dig strai'tt	(adv.)
spyr diem um <i>ån</i> og släkte	(pron.)
nå fester å i <i>ien</i> lampu	(artikel)

Den ordklass som starkast drabbas av den villkorliga apokopen är dock verben. I denna text är mer än två tredjedelar av de apokoperade orden verb av olika kategorier:

huvudverb, hjälpverb, infinitiver, finita verb osv. Man kan här också lägga märke till att en rad apokoperade verbformer – av vilka flera tillhör det fåtal kortstaviga ord som apokoperas – ingår i särskilda förbindelser med tryckstark partikel, t.ex.:

Bellum fel *far* dait á Morins.
Ig får luv *tag* áv mig tráyu.
Gainum eð fuor ig *kum* in mig i övdalsku.
Swensku fikk ig fel *byr* á lær mig i skaulam.

Grammatik

§ Ackusativ – användning

Ackusativ kommer av latinets *accuso* 'jag anklagar' och är det kasus som det direkta objektet oftast står i. I satsen *Jag anklagar mannen* är *mannen* det direkta objektet. I vår text ser vi ackusativ i satserna:

<i>Kanstji ulum stað fá uoss ien <u>kafikapp</u></i>	'få oss en kopp kaffe'
<i>Dier bruk ávå <u>guoðbröð</u></i>	'ha gott bröd'
<i>bruk <u>övdalsku</u></i>	'använda älvdalskan'
<i><u>Swensku</u> fikk ig byr á lær mig</i>	'svenskan fick jag börja lära mig'

OBS!

kaffi, men *kafikapp*
watn, men *waturaller*

- Hittar du fler verbstyrda ackusativer i texten? Skriv ner dem här:

Ackusativ styrs även av vissa prepositioner, som t.ex. *attá* 'bakom', *autá* 'utan', *gainum* 'genom', *um* 'om', *wið* 'vid'. Vissa prepositioner styr ackusativ när de betecknar rörelse, men dativ när de betecknar befintlighet, t.ex. *i* 'i', *under* 'under', *yvyr* 'över' och (*upp*)*á* 'på':

Ig byrd á akudir min fuotje so add kenntas wið mumun
Ig byrd á spyr diem um án og släkte
Dier fára in á kafi

Jämför följande satser:

<i>Guðrun ir niði bymm</i>	<i>Guðrun far niði bynn</i>
<i>Mass ligg uppá stuolem</i>	<i>Mass upper upp á stuoln</i>

- Hittar du fler prepositionsstyrda ackusativer i texten? Skriv dem här:

§ Ackusativ – form

Ackusativformen i singularis av starka maskuliner är identisk med Nominativformen

		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	ien kapp	kappin
ack.	um	ien kapp	kappin
dat.	að	ienum kappe	kappem

		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	ien dal	daln
ack.	um	ien dal	daln
dat.	að	ienum dali	dalim

Svaga feminina

Ackusativformen av bl.a. svaga femininer är däremot i singularis avvikande från nominativformen; ett långstavigt ord av denna typ böjs enligt följande mönster. Mer om svaga feminina kommer senare.

		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	je kulla	kulla
ack.	um	ien kullu	kullu
dat.	að	ien kullu	kullun

§ Svaga verb: ära/yöpa-gruppen (A2)

Grupp 2 av svaga verb omfattar verb av typen *ära* och *yöpa*. Se även bilaga 3. I presens böjs dessa verb på samma sätt som verb av typen A1:

ära

	Presens	Preteritum	Supinum: ärt
ig, du, an	ärer	ärde	
	ärum	ärdum	
	ärið	ärdið	
dier	ära	ärde	

yöpa

	Presens	Preteritum	Supinum: yöpt
ig, du, an	yöper	yöpte	
	yöpum	yöptum	
	yöpið	yöptið	
dier	yöpa	yöpte	

§ Personliga pronomen (forts.)

	Nom.	Ack.	Dat.	Gen.
	ig	mig	mig	menn ¹
	du	dig	dig	denn ²
	an, -n	an, -n	ånum, åm	ånumes, oss
	å	åna	enner, en	ennes, enneres
	eð	eð	dyö	
	w]ið	uoss	uoss	ȳor
	ið	ið	ið	iðär
	dier	diem	diem	dieras

¹ Dessa böjs i sin tur efter numerus, genus och kasus.

² Se fotnot 1

Mumunes Masse. Diel 3

Snjást á add kumið uppi saindjeso kennd á við áv ám-dar sárryddjem att. Eð djikk skapli war upp og go, men á dugd då int såvå riktut ien ienda nåt för wertjem.

-”Ig undres á um int kattstjinneð edd ápeð? Eð djär fel it noð um eð ir ien Mass inni”, tainkt Mumun.

Á låg dar og ärd á ur eð kneppt i knautá, og á föstuoð, att nų war eð naug nån 25 koldgraðer. á ärd ien röv so skelld niðánað lindun, eld upi raisenoger, og á ugst um kattwastjin, so ulld biuoð til old sig warman, autá nog saingg. Og á tykkt so synd um an. Rett sos eð war, raitt Mumun sig rett upp i saindjín. Iettdier add á drömt eld og war eð Mass so jameð! Á war tuondjin aut i fösstöveð og sjá um á dugd sjá mass gainum glaseð. á festeð i saingglampų og fann att tofflur að slute, og fnalleð iweg aut i fösstöveð. Då ärd á Mass atte!!

Fösiktut, fösiktut add á upp dörär ien lisslan bit og twisäð:

-”Kss, kss, kss.” Sos ien litn grå skugge káy’tt Mass in i stugų og sett sig mitt á guovęog kuogäð á Mumun. á flytteð sig liuotfösiktut frå dörum, men á dugd fel skrem Mass endå, so an kringgeð sig gryvel áv in under saindjeMumun.

-”Du beller sakt wårå dan under i nåt, du Mass”, saggd Mumun. ”Ig al it bråk min dig noð mjer, men um du far friuos, so får du sakt ligg nest mig.” Mumun gryvleð nið under tettjeð og slekkt lyseð.

Á ärd ur Mass krafseð og jält á min noger under saindjín, men te slut lagd an sig og byrd á kurra. Då fuostað dugd Mumun sámmen.

Glosor

kenn 'wið áv	känna av
sá:rrygg (m.)	ont i ryggen
för + dat.	på grund av
edd	pret.konj. av <i>áva</i> , dvs ‘skulle’ + supinum
ápeð	sup. av <i>jápa</i>
ärd á	hörde på, lyssnade till
nån	en, ungefär (eg. ‘någon’)
ulld(e)	se <i>ula</i>
biuoð 'til	försöka
jameð	pret. av <i>jama</i> ‘jama’
fest 'i	tända
du Mass	du misse; <i>Mass</i> är här (med accent 1) vokativform

far friuos(a)	börjar frysa
tettjeð	av <i>tettje</i> 'täcke'
byrd å	av <i>byr(a)</i> 'å + infinitiv 'börja'
fuostað	som först

Övningar

1. Markera alla apokoperade ordformer i de tre första styckena av texten ovan i *Mumnes Masse. Diel 3*.

2. Använd apokopereglerna och sätt in den oapokoperade formen *Masse* eller den apokoperade *Mass* i följande meningar:

- Ir _____ inne?
- Jät ('äter') it _____ ittað-jär?
- Ar du si'tt _____ ?
- Avið si'tt _____ noger ('någonstans')?

3. Böj följande substantiv i nom., ack. och dat. singularis, bestämd och obestämd form, enligt formeln nedan:

wask

diel

klukka

pära

Bestämd Obestämd

nom. Ittað ir (ie(n))

ack. um (ien)

dat. að (ien(um))

4. Böj följande verb från grupp A2 i presens och preteritum.

byddja

kenna

byr å

weks upp

5. Analysera de understrukna orden i *Mumunes Masse*. Om ackusativ, dativ och bestämd form förekommer, motivera dessa förekomster. Slå upp ordet, om du är osäker på genus! Analysera enligt exemplet nedan:

Exempel: *Kanstji ulum stað fã uoss ien kafikapp*

kafikapp – m. (maskulinum), sg. (singularis), ack. (ackusativ), obest. (obestämd form) av *kafikapp*. Ackusativ styrs av verbet *fã*.

- a. saindję
- b. sãrryddjem
- c. kattstjinneð
- d. kattwastjin
- e. saingglampu

6. Översätt de följande meningarna till älvdalska.

- a. Det här är en sänglampa. Nu tãnder jag sãnglampan.
- b. Här inne är det varmt.
- c. Tröjan ska du ta av dig.
- d. Min (=mãi, efter substantivet i best. form) tröja är inte så varm.
- e. De tittar på duken.
- f. Det är en fläck (=fleck m.) på duken.
- g. Vi hörde att rãven skãllde. Har ni hört rãven någon gång?
- h. Vi försöker komma in i älvdalskan.
- i. Vem (=ukan) ska jag fråga? Ska jag fråga henne (ack.)?
- j. Misse börjar spinna om man stryker (=striuok) honom.

Fiuord leksiun: Eð rindjer

- Anna: Nu rindjer eð. Suorä!
- Andes: Näi, ig beller it, ig old å ell åv pärum! Eð ir að dig, ukað so ir.
- Anna: Itjä truor ig dyö.(Suorär i tilifuonem) - Nemd!
- Äva: Häj! Eð ir Äva!
- Anna: Men häj, Äva, ir eð du! War ir du noger? Og ur ir eð min dig?
- Äva: Irum fel iem å simester, bar sän yvyr pinggest og tast um uosda'n.
- Anna: O, jasso, avið kumið iemat! Fy se krippär og?
- Äva: Ja, påykär, men kullå willd it fy noð, å.
- Anna: Ja ur gåmål ir kullå iðär nu? Eld avið twär kullur? Og ur mikkel påyk avið? Avið tuø, eld irå dier trair? Ig syöks að glemmt åv!
- Äva: Amm fel triyo påyka. Gamblestn ir fiuortå og ynggstn ir niu. Og kullå ar fyllt sjækstå – so nu farum wið it få min uoss oll krippå dar ulum nån weg. Oj, ur mitjið eddum apt akudir um! Fåmm sakt luv råkas. – Men nu al ig sai dig wiso ig rindjer. Eð ir noð stokkolsfuok kennums wið so edd wilað byddj i Övdalim i sāmår, elst i nog buðstell. Dier åvå older weð juot. Og dier åvå spuort uoss um wið eddum bellt jåp diem få i noð. Og se amm wið kumið iug ulum spyr ið. Ur wär eð, eddið wilað yr aut stugu og åvå djästå i buðum i sāmår?
- Anna: Ja, eð bruker nu fel war trivlit min djästum. Men ig tuos it suorå dig noð säkert enn, ig wet it ukað eð ir i stugun nu, og ur eð sir aut jär framter að uoss. – Förrästn ukker irå dier? Og åvå dier krippå?
- Äva: Dier irå sakt dier trivliger, boð kalln og kelindje. Kalln old å min estum, an, og ir fel ringgum diem-dar estå olltiett. Kelindje ir å ienum skaul og arbieter min krippum so åvå inlärninggsswårugietår. Tuø kripp åvå dier, ien påyk og ien kullu, so irå fel ringgum tolv ... – men nu ärer ig kalln yöper að mig! Ulum upp i bynn og andel, og eð mått að uorteð brå'tt um. So ig får luv slut nu. Ig rindjer að dig se atte! Du beller fel akudir min kallem me, so fåið byr å fundir å eð.
- Anna: Ja, ulum so. Men är åv dig se då!
- Äva: Jaa. Häj nu!
- Andes: Ukin war eð?
- Anna: Skuord Äv. Dier mått war iem å simester åv og til. Å spyr uoss um eddum wilað yr aut buðstugu að nogum bikantum dier åvå i Stokkol.
- Andes: O. Ja når?
- Anna: I sāmår. Å wann it sai åv ur snårt eld ur laindje, dier ulld stað andel. Å rindjer att se.

- Andes: Ja ig edd då fel faið luv lågå guovę fuost. Du wet eð wart uoleð i plaunkun innå dörär i osten. – Men ar it Maungnus läteð an og Lena ul dait að missumbrem og wårå, og kanstji åvå oðer unggduomå min sig og? Ulum spyr an.
- Anna Ja fåmm luv eð. Unggduomär ul fel få wårå dar um dier wila. Men sę edd fel stokkolmerär bellt byddj dar noð tag. Eð wär ruolit um eð edd kumið dait nog kripper og. – Ir jätå rieðu? Ar du it duonað fram noð enn, bar setið noger og ärt å?! Ja iss-jär kallär!...

Glosor

ell åv	hälla av
ukað so ir	i alla fall, hur som helst (eg. 'vilket som är')
Nemd	efternamn (eg. ett gårdsnamn)
påyk	pojke; son
kulla	flicka; dotter
tuo	ack. mask. av <i>twer</i> 'två'
triuo	ack. mask. av <i>trair</i> 'tre'
farum wið it få min uoss	börjar vi att inte få med oss
nån weg	någonstans
eddum apt	vi skulle ha
nog	dat. neutr. (förenat) av <i>nogär</i> 'någon'
kum iug	tänka på
wäre	vore (pret. konjunktiv sg. av <i>wårå</i>)
yr aut	hyra ut
tuos	pres. sg. av <i>tuorås</i> 'töras, våga'
ukað	hur, hurdant; eg. sg. neutr. nom. av <i>ukin</i> 'vilken'
ukker	hur, hurdana; eg. pl. mask. nom. av <i>ukin</i> 'vilken'
uorteð	blivit (av <i>werda</i>)
mę	under tiden
åv og til	som kortast, ett litet tag
wann	pret. sg. av <i>winna</i> 'hinna'
guovę (n.)	sg.dat.best. av <i>guov</i>
plaunkun (f.)	sg. dat.best. av <i>plaunka</i>
i osten	i höstas
läteð	sup. av <i>låta</i> 'låta', här (som ofta): 'säga'
og wårå	och vara, vistas, där
duonað fram	satt fram
setið	sup. av <i>sittja</i>
noger	här: 'där' (eg. 'någonstans')

Grammatik

§ Substantiv – m.pl.

De flesta maskuliner av typerna M1a-c, M3a-d, M4 böjs i plural som *kripp*:

		Sg. Obest.	Sg.Best.	Pl. Obest.	Pl.Best.
nom.	Ittað ir (nog)	kripp	krippin	kripper	krippär
ack.	um (nog)	kripp	krippin	krippa	krippa
dat.	að (nogum)	krippe	krippem	krippum	krippum

§ Räkneorden 1–4

Räkneorden 1–4 böjs efter substantivets genus och kasus:

ien

	Mask.	Fem.	Neutr.
nom.	ien	je	iett
ack.	ien	iena	iett
dat.	ienum	ienner	ienu

Anm. 1. Så böjs räkneordet *ien* i självständig ställning. I förenad (attributiv) ställning avviker formen i fem. dat.: *ienn* (').

Anm. 2. I böjningen av obestämda artikeln avviker (bortsett från normal apokope) formen i fem. dat.: *ien*.

twer

	Mask.	Fem.	Neutr.
nom.	twer	twär	tau
ack.	tʊ	twär	tau
dat.	twemm	twemm	twemm

trair

	Mask.	Fem.	Neutr.
nom.	trair	trjär	tråy
ack.	triʊ	trjär	tråy
dat.	trimm	trimm	trimm

fiuorer

	Mask.	Fem.	Neutr.
nom.	fiuorer	fiuorer	fiuore
ack.	fiuora	fiuorer	fiuore
dat.	fiuorum	fiuorum	fiuorum

I vissa sammanhang, t.ex. när man ska ange klockslag, tel.nr eller siffor, används istället ofta de anpassade rikspråkliga formerna *twå*, *tri*, *fyra*:

Skauln sluter klukkå twå.

Ig byddjer å Messweem number tiugutri.

Wen ar du för tilifuonnumber? Eð ir iett-fyra-sjäks-twå-tri.

§ Svaga verb, *truo*-gruppen (A3) ►

Verben i *truo*-gruppen böjs enligt följande mönster:

truo

	Presens	Preteritum	Supinum: <i>truo</i> eð
ig, du, an	<i>truor</i>	<i>truo'dde</i>	
	<i>truoum</i>	<i>truo'ddum</i>	
	<i>truo</i> ið	<i>truo'ddið</i>	
dier	<i>truo</i>	<i>truo'dde</i>	

Mummunes Masse. Diel 4

“Ig undres å, um ig ar gart noð tuokut nu”, tainkt Masse, dar an låg under saindjin Mumun. An add lagt sig upå iett gãmålt sukkpar, so an add funneð att dar i ien rå, og nu jält an å taið upp fuota.

“Kanstji ig edd að klarað mig iett tag til aute, um int eð edd að uorteð so brennkollt um neðtar, og um int an-dar rövåliuotn edd að byrt å kåyt etter mig olltiett. Ig ar då fel buoðið til vyrvlivå end ses ig wart jesum i ostes. Dier-dar krippår, so add mig för sãmårkatt, fuor ju dier, og add etter mig jär. Eð djikk skapli fuol sig emmes eð fanns nog rottur og måyser framme, men snjäst eð fuor snaia, so wart eð werra. Sę dugd ig bar få að mig nån fugel milumað. Ig tuost it go in å gardå eld, fer dar ir eð so mikkel rakker og sattyg.

Iss-jär kelindję ar ig sakt apt ogu å laindje, för ig ugst ig ulld dugå rekken aut um å byggd jesum eld add å nån attrað sig. An wet ju it, um an al tuorås laikt å fuotję eld.

Ig ar si'tt eð bruker go in ien kall að enner milumað. Ig truor an ietter Alfrið, an-dar. Men kumb an, so beller ig fel gem mig noger.

Eð war då guott få mjetję, ukað so war! Fåmm fel sjå ur eð werd að me'ne!”

Sę sãmneð Masse.

Glosor

under saindjin mumun	under mormors säng; <i>mumun</i> står i dat. med genitivfunktion
gart	sup. av <i>djära</i> ‘göra’
jält	pret. av <i>olda</i> ‘hålla’
taið 'upp	tina upp
edd að	konj. av <i>åvå</i> + <i>að</i> = ‘skulle ha’ (följt av supinum)
brennkollt	smällkallt
-liuotn	-fan, -jäkeln; mask. nom.best. av adj. <i>liuot</i>
buoðið 'til	se <i>biuoð(a)</i> 'til
för sãmårkatt	som sommarkatt
add etter	pret. av <i>ev</i> 'etter ‘lämna kvar’
fuol sig	föda sig
måyser	se <i>maus</i>
wart	se <i>werda</i>
sattyg	djävulskap
an wet it	här: ‘man’
laikt å (+dat.)	lita på
fåmm	1. person pl. av <i>få</i>
að me'ne	se <i>morgun</i>

Övningar

1. Följande substantiv böjs som *kripp*. Böj dem i alla tre kasus, både sg. och pl., obestämmd och bestämd form: *djäst, est, gard*.

Sg. Obest. Sg.Best. Pl. Obest. Pl.Best.

nom. Ittað ir (nog)

ack. um (nog)

dat. að (nogum)

2. Böj följande verb tillhörande A3-klassen i presens, preteritum och supinum.

gruo

nå

så

3. Översätt följande meningar till älvdalska:

a. De har två döttrar och tre söner.

b. Vi har inga (=ingg) barn.

c. Har ni trott att barnen är hemma? Nej, vi har aldrig trott (>truo +dat.) det.

d. Gästerna har ni nog sett.

e. Jag skall fråga dig om ungdomarna: är de tre eller fyra?

f. Råven smygen (=stiäls) kring (=ringgum + ack.) gårdarna i byarna (by + ändelse).

g. Tre fiskar har misse fått nu, och alla (=oll) tre fiskarna har gått åt (=gaið að).

h. Är det mjölk (eg. mjölken) i kopparna? Har du hållt i (>ell 'i A2) den i kopparna?

i. Vi barn har aldrig svarat i telefon. Mormor svarade ofta i telefon när vi bodde hos henne.

j. Vad har du för telefonnummer? (Besvara och ange siffrorna som ord! Se Steenslands ordbok, första sidan!).

k. Mannen sa att han hade sett två älgar, men smeden (>smið M2b) trodde (+dat.) inte mannen.

Femt leksiun: Uksn i buðum

Ittað ir etter Litter Alfrið, ienum mykklainggskall. An liv it nu, men mes an livd brukeð an sai áv mikkel slaiku. Summt wart inspiláð, sos ittað-jär.

Maja og dier add fel an-dar förieninggsuksan jär ien sãmár.

Bitaið ien morgun so tykkt ig eð knäpäð á glaseð, slais nogär edd að apt ien lisslan stie og knakkað á glaseð min. So ig yöpt að Ann ”Nogär ir aut á glasi”. Og ig druog á saið gardineð. Men säker eð war iett riktut kråyss autå glaseð, og nuosrindjin muot glasrutam! An-dar jätteuksn! An add feð autyr fjåse.

Og Lass add an-dar nyfuordn, sturan, og an add kumið att um nåte – eð war je lovdasnåt eð-dar – og add biln dar nordå stolleð. Men ärre guð um an spailer sig i bilem og far negg an!

Sę fuor-n, uksn, norter og byrð á nauðer å-dar ralltjärru so war dar nordwið fjåseð. An war dar og tyðleð enner min nakkam. Sę fuor-n dait i stollsdörär, og dar inn war eð noð myöl eld noð, so-n snutäð ringgum, blis. So ig add upp dörär liuotfösiktut, og strekkt min undrað tjilumieter upp yvyr tekte, og knakkeð á kuvåglaseð að Uorr Ierik og Maja, og saggd ”Sturuksn ir aute!”

Og Maja fuor fel ni'tter. Å tuog an so eð edd að weð je tjr, å, og lie'dd uppter-n. Itje edd då ig að tuorås go ner åm.

Glosor

mykklaingskall	en man från byn Västermyckeläng. (här i dat. med slutvokalen apokoperad)
mikkel slaiku	dat. av <i>mitjið slaikt</i>
wart	pret. av <i>werda</i>
sai(a) 'áv (+dat.)	berätta
förieninggsuksan	föreningstjuren (tjur hållen av kreatursägare gemensamt)
knäpäð	pret. av <i>knåpå</i> 'knacka' (intransitivt)
glas (n.)	glas; fönster
ien lisslan stie (m.)	ack. av <i>ien litn stie</i>
kråyss	apokoperad form av <i>kråysse</i> n. 'ansikte'
feð, ferið	sup. av <i>fårá</i>
nyfuordn	nya Forden
sturan	den stora; best. m. ack.sg. av <i>stur</i>
spail sig	spegla sig
fuor-n	fuor an

nauðer	(med huvudet) pressande bearbeta
ralltjänn (f.)	skottkärra
nordwið (+ ack.)	norr vid
tyðla (+ dat.)	se <i>tyla</i>
snutå	nosa
blis	pret. av <i>blåsa</i>
tekt (f.)	inhägnat område i fåboden
strekkt	pret. av <i>strettja</i> 'springa, ränna'
að Uorr Ierik og Maja	hos Orr Erik och Maja
sturuksn	<i>stur</i> + <i>ukse</i> (best.)
so eð edd að weð	som om det hade varit
lie'dd	pret. av <i>lieða</i>

Fonologi

§ Om uttalet av *d* i början av ord

I början av vissa ord växlar uttalet av *d* mellan [d] och [ð]. De vanligaste av dessa ord – alla är pronomen eller adverb – är följande:

du, dig, dier 'de', *diem* 'dem', *dar* 'där', *dan(e)* 'just där', *då* 'då', *dait* 'dit' (med sammansättningar och avledningar)

Regeln för uttalsväxlingen är följande: *d*- först i en sats (efter paus) och omedelbart efter en konsonant, *ð*- omedelbart efter en vokal. Alltså (Här stavas fraserna uttalsenligt):

<i>du ar</i> 'du har'	>	<i>ja ðu ar</i> 'ja du har'
<i>min diem</i> 'med dem'	>	<i>i ðiem</i> 'i dem'

Observera att regeln om *ð*- efter vokal gäller även då *g* eller *r* faller bort:

Nu spyr ig dig	>	<i>Nu spyr i ðig</i>
Ur iette <u>r</u> du?	>	<i>Ur iette ðu?</i>

Däremot gäller regeln om *ð*- inte efter ord som slutar på *-ð*, fastän detta kunde förväntas falla bort före konsonant. Här sker i stället en assimilation till *d(d)*:

eð-dar 'det där'	>	<i>edar</i>
du dalskeð då 'du "dalskade" då'	>	<i>du dalske(d) då</i>

Grammatik

§ Substantiv – svaga maskulina

Svaga maskulina slutar i nom. på *-e* (långstaviga) eller *-i* (kortstaviga). Sluvokalen ändras i ack. och dat. på följande sätt: *e > a* och *i > å*.

Långstaviga svaga maskulina av typen M3c böjs som *brinde*. Här kommer även pluralböjningen (som överensstämmer med långstaviga starka maskuliners, t.ex. *kall*).

OBS! I bestämd form stryks *-e* och artikeln hängs på som i starka maskulina, t.ex.: *brinde > brindn*, *kuppe > kuppín*.

M3c		►	
SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	ien brinde	brindn
ack.	um	ien brinda	brindan
dat.	að	ienum brinda	brindam
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	brinder	brindär
ack.	um (nog)	brinda	brinda
dat.	að	brindum	

Kortstaviga svaga maskulina böjs som *eri*:

M3f		►	
SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	ien eri	erín
ack.	um	ien erå	erån
dat.	að	ienum erå	eråm
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	erir	erir
ack.	um (nog)	erå	erå
dat.	að	erum	

§ Verb, *livå*-gruppen (A4)

Livå-gruppen består enbart av kortstaviga verb och böjs enligt följande mönster:

livå

	Presens	Preteritum	Supinum: livåð
ig, du, an	liv	livde	
	livum	livdum	
	livið	livdið	
dier	livå	livde	

Så böjs även *dugå* och *tuolå*.

Mumunes Masse. Diel 5

Mes Mass wakkneð, add an mjäst glemmt áv war an war noger. Men se ärd an Mumun so skrambleð min spisringgum, og an kennd eð war noð so lupteð so guoðu, og då kam an iug sig.

Mumun add kuokað sig kaffi og sát á pallem frámánað spisem og drokk.

-”Häj á dig, Mass! Ar du wakknað nu eld? Al du it kum fram? Kåm al du få!” saggd Mumun og stelled nið kafifateð á guoveð.

Mass gryvleð fram frå under saindjin og strekkt fuota.

An sett nið klyönär i mattu og troðað upp og nið iett par gaungga. Se djikk an fösiktut daitað kafifatj og snust á.

Mmm...! Eð war flätär upi fatj, eð kennd an rað weg.

Slaikt add an faið mes an war sãmårkatt, so eð kenntes an sakt wið.

Ses Mass add ietið, sett an sig og byrd á två sig. Mumun jält á settj á sig og se brie’dd á att saindje og add uppå wessleð.

-”Ar du twaið ferdugan dig nu so bellum far aut? Goum fel daiti brievlåðu etter Mųortinindjin fuost, e?” saggd Mumun.

Mass tykkt an ulld då fel tokk för jätå, so an fuor daitað Mumun, og bukåð á ån min skollam, og kurreð liteð.

Aut war eð laik kollt og da’n firiað, og imiln war grå’ll roð. Suoleð add it uorkað upp enn á.

Glosor

lupteð guoðu	luktade gott (<i>guoðu</i> är n. dat. sg. av <i>guoð</i>)
klyönär	best. pl. ack. av <i>kluo</i>
snus á	nosa
rað weg	direkt, omedelbart
brieð att	bådda
bukå	puffa
kurra	spinna
laik... og	lika... som

Övningar

1. Böj följande svaga maskulina i samtliga former.

tulle 'trädtopp'

kuvi 'kammare' (kortstavigt)

tjuosle 'kjol'

2. Analysera de understrukna orden i texten (se lektion 3, övning 5):

kuokað

pallem

spisem

wakknað

strekkt

fuota

mattu

3. Översätt de följande meningarna till älvdalska.

a. Hon ledde kon till (=dait að) en tjur.

b. Tjuren skulle jag inte våga leda.

c. "Det är två älgar utanför fönstret!" ropade Anna till mannen.

d. Kunde (>dugå) du se älgarna?

e. Har du sett (=si'tt) den stora älgen (eg. sammansättning) idag?

f. Vi utfodrar (>stilla + dat.) älgarna. De brukar få mycket var (=wenn) dag.

g. Pappa (=faðer) jagar hare (best. form). Igår fick han två harar.

h. Bio och öl (best. form). Är det det enda (=iendað) du har i huvudet (>skolle)?

i. Det tar (>tuolå) en halvtimme att åka (>fårå) från Älvdalen till Mora.

j. Det tog fyra timmar att åka från Uppsala hit (=juo'tter),

k. Mormor har levt länge (=lajndje).

Sjäkst leksiuon: Tjyörtjbaureð

Millå tjyörtjun og prestgardem i Tjyörtjbyimm i Övdalim stand tjyörtjbaureð. Ittað parbaureð ir gamblest, ielt biwåråd timberauseð i Swerre. Eð ir datirað að mitt å 1280-tali. Eð kann end eð ir byggt summu gaungg sos fuost tjyörtjå i Övdalim, so war ien timberbyggnað å og, men eð ir it säkert.

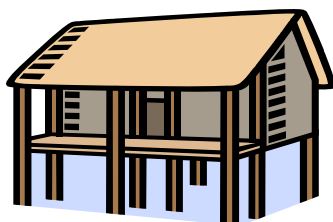
Truolitwis ar it baureð stendeð dar so eð stand idag, åtå nån tjilumjeter laingger su'tter, ettersos fuost tjyörtjå mått að stendeð dar noget. För å flierum stellem å baurę sir an mertję so tyð upå eð ar uorteð niðmerkt og flyttað.

Summer åvå mient baureð ar werið ien "prestjälle" te byr min, dar prestn frå Mjora brukeð såvå mes an war i Övdalim og jält messu, innå Övdaln wart iegen sokken og fikk iegnan prest.

Men fuost og fremst åvå dier brukað baureð te förwårå "sä'sstiunde" ini, an dieln åv tiundn so war sä'sskuonneð, og å baksaiðun åv baurę finns eð mertję inristaðu so markir ur byöndrår åvå lemnað dait säðę.

Ymssta'ss å baurę ir eð runur inristaðer, og ringgum baursdörår finns eð spiral- og raunkornamentę, so laiken diem so finnas, för eksempel, i stavtjyörtjum i Norre.

At tjyörtjbaureð ir liuotgåmålt amm wið witåð laindje, men int upå årstrå'tt ur gåmålt eð ir. Severin Solders ser bar i "Älvdalens sockens historia" at eð wart byggt firi Gustav Wasa's tið; Gerda Boëthius, so djikk etter ukku ornamentę sjå aut, tuo'dd eð war byggt nossn millå 1250 og 1350. Eð tuold tast in å 1980-taleð innå eð wart riktut datirað. Min dendrokronologiskum mituoðum wart eð faststeltt at timbreð so tjyörtjbaureð ir byggt åv wart fellt wittern 1285-1286.

Glosor

parbaur	parhärbre, härbre med två rum
dar so	där; eg. 'där som'
niðmerkt	försett med numrering av stockarna och isärplockat
"prestjälle"	dvs. ett hus med sovhylla för prästen; (äldre) riksspråk
iegnan	m. sg. ack. av <i>iegen</i>
jält	pret. av <i>olda</i> 'hålla'
sä'sstiund	sädestionde
tiund (f.)	tionde
sä'sskuonn	utsäde; eg. 'sädes-korn'
laiken	likna
upå årsträ'tt	exakt; eg. 'på hårsträet'

Grammatik

§ Starka neutra ►

N1a (långstaviga; så böjs även t.ex. liuos, mil)

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	iet buord	buordeð
ack.	um	iet buord	buordeð
dat.	åv	ien buorde	buorde
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir (nogu)	buord	buorde
ack.	um (nogu)	buord	buorde
dat.	åv (nogum)	buordum	

N2a (kortstaviga; så böjs även t.ex. fat, glas)

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	iet av	aveð
ack.	um	iet av	aveð
dat.	åv	ien avi	avi
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir (nogu)	av	ave
ack.	um (nogu)	av	ave
dat.	åv (nogum)	avum	

N4 (tvåstaviga neutra på *-e*; så böjs även t.ex. bräðe, enne)

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	iet daitje	daitjeð
ack.	um	iet daitje	daitjeð
dat.	áv	ien daitje	daitje
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir (nogu)	daitje	daitje
ack.	um (nogu)	daitje	daitje
dat.	áv (nogum)	daitjum	

Syntax

§ Verb som styr dativ ►

I älvdalskan styr ett högt antal (ca 250–300) verb dativ, fler än i något annat skandinaviskt dativmål. Älvdalskan ”står i allt väsentligt på fullt bibehållen fornspråksståndpunkt” enligt Levander i början av 1900-talet. Den verbstyrda dativen är av skilda slag. Den brukar indelas i egentlig och instrumental dativ; en gränsdragning är dock ofta svår att göra. I dativ står främst det indirekta objektet (betecknande den person osv. för vilkens skull eller i förhållande till vilken handlingen utförs). Men också dativ (och då inte bara klart instrumental dativ) vid verb med bara ett objekt är vanlig.

Nedan förtecknas tolv vanligare verb som styr dativ i älvdalskan:

- *brågá* ’röra på’: *dug du it brågá finggrum?* ’kan du inte röra på fingrarna?’
- *djävå* ’ge’: *ig gav kelindjin nykklq* ’jag gav hustrun nycklarna’
- *fya* ’följa (med)’: *ulum fy krippum dait i skaulan* ’vi skall följa med barnen till skolan’
- *jåpa* ’hjälpa’: *an jåp ollum so kumå* ’han hjälper alla som kommer’
- *lågå* ’laga’: *ar du lågåð bitem enn?* ’han du lagat bilen än?’
- *myöta* ’möta’: *myö ttum ienum lastbil* ’vi mötte en lastbil’
- *slippa* ’slippa’: *nų slippum wið muggum* ’nu slipper vi myggen’
- *småká* ’smaka’: *eð smäkäð klienu* ’det smakade illa’
- *tep att* ’stänga’: *ig al tep att dörum* ’jag ska stänga dörren’
- *truo* ’tro’: *truor du dyö?* ’tror du det?’
- *uogås* ’sköta om, vårda’: *an add it uogås affärum sainum* ’han hade inte skött sina affärer’
- *åka* ’köra’: *Al du åk öne idag?* ’Ska du köra höt idag?’

Huvudsat, bisats

Vissa satser kan man binda ihop med t.ex. *och* eller *men*. Då får man fram två satser som är likvärdiga:

Jag heter Ierk. Hon heter Anna. > Jag heter Ierk och/men hon heter Anna.
huvudsats *huvudsats*

Varje sats har ett objekt och ett verb!

Bisatser är sådana satser som är en del av huvudsatsen, men som utgör en sats i en annan sats. Med andra ord är de beroende av huvudsatsen. Sådana bisatser binds ihop med hjälp av ord subjunktioner såsom *att*: Prästen säger att han kommer imorgon. *Att han kommer imorgon* är ett direkt objekt och kan ersättas av *det*: Prästen säger det. *Att han kommer imorgon är således en bisats* och innehåller igen ett subjekt (han) och ett verb (kommer). Så även med *om*: Prästen frågar om du kommer imorgon. Övriga subjunktioner är *när*, *därför att*, *så att* m.m. Låt oss titta närmare på detta:

Prästen säger att han kommer imorgon.

bisats
huvudsats

Solen sken när han kom.

bisats
huvudsats

Eller: När han kom sken solen

bisats
huvudsats

I älvdalskan kan subjunktionen *att* försvinna: *An ser an al kumå*. (Han säger att han ska komma).

Här utgör *an* i *an ser* subjektet i huvudsatsen och *an* i *an al kumå* subjektet i bisatsen.

Mumunes Masse. Diel 6

Uppi ien eppeltraï sät eð trair småfugler og burreð upp sig so dier wart mjäst kringgluger. Mumun kuogäð å diem og saggde:

-”Fåmm naug luv ev aut lit åv jätå að diem-dar waskum i dag, ellest swelt dier fel ijel, mes eð ir so kollt.” Mass kuogäð å Mumun, og edd að wilað saia:

“Wiso? Fuglum al an då fel it stilla, itjä! Diem al an jät upp!” Eð war prisiss sos Mumun edd að föstæeð an, fast å dugd it är wen an saggde.

-”Og du, Mass, du al jät mettan dig inn du, og lat bli småfuglå. Ellest al du få min mig te djärå! Bar so du wet eð!” saggd mumun og såg aut liuotbistemd.

Mes dier kam autå we’n, so kam eð ien kall uppter bokkam, min ien sniçoreku fråmånåð sig. Mass twerwend og kåy’tt sos lyså in under stugå.

-”Gumårån, Mumun”, saggd kalln. “Ig ugst ig ulld kumå og jåp dig liteð min sniuo’mm. Ig truo’dd mjäst du war attrumsni’n, men du ar då fel taið dig aut, sir ig.”

-”Men au, ur frek du ir, Alfrið, so kumb iug mig! Ir eð it gråseli, ukað weðer amme? Kollt ir eð, og sniçostattjin ollsta’ss! Ig al bar etter Muçortinindjin, so far ig in og set å kafipannå se, so beller du kum in og få dig ien kapp, bar du werd liðun”, saggd Mumun.

Mes Mumun ulld go in att, byrd å å kuogå etter Masse.

Men an add gemt sig noger an. Nu wiss it Mumun, um Mass willd wais sig för nogum uokunnugum, og för dyö so taggd å.

-”An lär fel kum fram bar Alfrið ar ferið”, tainkt å.

Men mes å teppt upp dörum so stals Mass in firi ån, og Alfrið wart då it iwari åm dyö.

-”Men Guð jåp sig, ukk kattferder eð ir jår autför”, saggd Alfrið, snjäst an kam inum dörår. “Men ig wart då it iwari inggum katt itjä”.

-”An ar fel du mukåð yvyr”, saggd Mumun. Se skwåpäð og luo dier båðer.

Mass, so add uppað upp i kuvåglaseð (og boð til sjå aut sos ien postlinskatt), tykkt då it eð-dar war noð lä að. Men an war faingen Mumun lusseð it wårå an war dar. Å war naug it so dumm war i lag min, isså-jår kelindje.

Glosor

få luv	måste
lit åv	litet
edd að wilað	hade velat
lysa (f.)	här: blix
attrumsni'n	översnöad; part. av <i>snai attrum</i>
-stattjin	en mängd, massor av; best. sg. nom. av <i>stakk</i> m.
ig al etter	jag ska hämta
taggde	pret. av <i>taia</i>
stals	pret. av <i>stiälås</i> 'smyga; smita'
iwari	se <i>wari</i>
ukk	här: så mycket; nom. fem. pl. (självständigt) av <i>ukin</i>
autför	utanför
skwåpå og läa	skratta hjärtligt
boð til	pret. av <i>biuoð til</i>
lusseð ... wårå	låtsades om

Ordförråd

§ Några tidsuttryck

idag	'idag'
að me'n(e)	i morgon bittida'
i morgu	'i morgon'
dar i morgu ar werið	'i övermorgon'
i morgus	'i morse'
i kwelds	'i går kväll'
i går	'i går'
förda'n	'i förrgår'
förkweldn	'i förrgår kväll'
wiku so war	'i förra veckan'
wiku so kumb	'nästa vecka'
kringgt	'ofta'
milumað	'ibland'

Övningar

1. Böj följande neutra i alla former: *baur*, *år* (långstaviga); *nev*, *uol* 'hål' (kortstaviga):

Sg.Obest. Sg.Best. Pl.Obest. Pl.Best.

nom. Ittað ir (iet)

ack. um (iet)

dat. áv (ien)

2. Gör om de understrukna orden från singular till plural och från preteritum till presens:

a. Ig truo'dd kafipanna kuokeð.

b. Kattn kây'tt in under baureð.

c. Kalln kam uppter bokkam.

d. Finggum luv ev aut kattn.

3. Finner du verb som styr dativ i del 6 av *Mumunes Masse*? Anteckna dem här!

4. Markera i följande meningar:

Huvudsats/bisats

Subjekt (S), verb (V) och objekt (DO, IDO, PO)

- Prästen kommer in när församlingen är i kyrkan.
- Medan församlingen är i kyrkan kommer prästen in.
- Prästen frågan om församlingen hör honom.
- Församlingen svarar att de hör honom.
- När gudstjänsten börjar reser sig hela församlingen.

4. Översätt följande meningar till älvdalska:

- Prästen har hållit (>*olda* – slå upp!) gudstjänst (>*messa* (f.)) i kyrkan.
- Misse satt (>*sittja* – slå upp!) i kammarfönstret och tittade på småfåglarna (ack.).
- Ska ni vara (=war) hemma och vårda den gamle (>*gamtkall* m.) nästa vecka?
- Jag ska hjälpa grannen (>*granne* m.) att laga härbret de har på gården.
- De hade mött två älgar i går kväll.
- Vi körde (>*åka* – slå upp!) stocken (>*kabbe* m.) ända (=end) upp på backen. Men den stocken var för kort (=uvstutt).
- Det var något papper (=papir n.) som följde med (>*fya*–slå upp!) påsen (>*kuppe* m.).

Sjuund leksiun: Barin I

Klukker Ilma i Kalsar ir eð, so ar saggt áv issu. Eð wart inspiláð 1967. Ilma war fyö'dd upá 1891. Eð war je kelingg so gamtglemäð.

Barin ir noð fuotjeð ává truoed summ kelingger ává apt, slaik kelingger so war eksur. Iss-jär kelinggär iess að stjikkað áv bårån dait i oðer garda og stiälå mjetje og slaikt för fuotje og bjär iem að sig. Eð les mitjið slaikt i protokollum frá eksprosessum upá 1600- og 1700-talum.

Ig wet it ukin an ar si'tt aut, åtä dier ává saggt an ar apt triuo fuota, og laungg kuolswart rumpu. Ig såg ien i Luok iessn, mes ig war dar. För ig war nest syster og war pig mes ig war ungg, ig, sir du.

Og se warum wið fel aut og djinggum ien lovdagskweld, ien påyk og ig. Uls Andes ietter dá an-dar. Og se fuorum wið fel ni'tter að Rust og uppter Slaggbokk. Dier ává kollt eð so, an-dar bokkan so ir uppter að bystugun i Luoka. Og se mes kamum uppter að skaulstugun se, so war eð ien pärlot a oðer saiðun um we'n dar. Og se fikk Uls Andes sjå an-dar so kam yvyr we'n, og luo, og saggd ig ulld sjå ukin so kam jen. Og se war eð ien slaik liuotjotäg se, so fuor yvyr we'n og fuor upá an-dar pärlotn so war a oðer saiðun um we'n, straks niðánað skaulam dar. Og an war so kuolswart so an alldelest stjild yr sig yr pärmuldn, an-dar liuotjotä'n, og djikk liuo'tt og, so eð såg aut prisiss so-n edd it að apt åtä triuo fuota.

Itjä wet ig eð, wen slaikt ir, för amm it older apt inggan bårå wið itjä. Men dier ává läteð dier iess ává diem, dier so dugå... Eð ir fel uondn eð, sir du, eð so ir barin. Dier irå fel juopsuorner min ånum noglund.

Glosor

Klukker	ett gårdsnamn
sai 'áv (+dat.)	berätta
issu	det här; n. dat. av <i>isn</i>
gamtglåmå	tala gammaldags
eksa	häxa
iess	hets, lär
og stiälå osv.	för att stjåla osv.
eð les	det står (att läsa)

ukin	hurdan
åta	här: utom att
Rust	en gård
luo	pret. av <i>läa</i>
jen	se <i>jene</i>
liuototäg (m.)	otäcking; <i>uotäg</i> (m. av typen M1c)
stra:ks	strax
stjild yr sig yr pärmuldn	avtecknade sig mot jorden i potatisåkern; eg. pret. av <i>stjil yr sig</i> 'skilja ur sig'; <i>pärmuldn</i> best. sg. dat. av <i>pärmuld</i> f., eg. 'potatis-mull'
it ... åta	inte mer än, bara
läteð	supinum av <i>låta</i> 'låta, säga'
uondn	den onde; eg. 'onde-n', svagt mask. i best.sg.nom. till <i>uond</i> adj.
-suorner	-svurna; perf. part. pl. (m. nom.) av <i>swera</i>

Grammatik

Svaga feminina

Svaga feminina böjs enligt följande mönster. Observera att det i pluralis inte finns någon skillnad mellan bestämda och obestämda former.

F2a (långstaviga)

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	je kulla	kulla
ack.	um	ien kullu	kullu
dat.	åv	ien kullu	kullun

PL

		Obestämd + Bestämd
nom.	Ittað ir (nog)	kullur
ack.	um (nog)	kullur
dat.	åv	kullum

Så böjs även t.ex. *eksa*, *piga*, *rumpa* och *saiða*.

Kortstaviga (F2b)

Kortstaviga feminina böjs som långstaviga feminina med undantag av formerna i nom. sg., som slutar på *-å* (obest.) resp. *-q* (best.). Detta *å* markerar som bekant kortstavighet (jfr. *rakka*, *dalska* med *erå*, *spilå*).

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	je stugå	stuga
ack.	um	ien stugu	stugu
dat.	åv	ien stugu	stugun

PL		Obestämd + Bestämd
nom.	Ittað ir (nog)	stugur
ack.	um (nog)	stugur
dat.	åv	stugum

Så böjs även *flugå* 'fluga' och *wikå* 'vecka'

§ Adjektiv ►

Här följer böjningen i predikativ (självständig) ställning av den vanligaste adjektivtypen. Om böjningen i attributiv (förenad) ställning se anmärkningen nedan.

Typ 1: laungg

SG	mask.	fem.	neutr.
nom.	laungg	laungg	launggt
ack.	launggan	laungga	launggt
dat.	launggum	laungg (´)	launggu

PL

nom.	laungger	laungger	launggu
ack.	laungga	laungger	launggu
dat.	launggum	launggum	launggum

Så böjs flertalet adjektiv!

OBS! I attributiv ställning avviker formen i pl. mask. nom. och fem. nom., ack.:
laungg (´).

Ordförråd

§ Några adverb

Älvdalskan har tre adverb som innehåller det fornspråkliga ordet *sinn* 'gång' (jfr t.ex. svenskans *någonsin*):

iessn 'en gång' (jfr fornsvenska *et sin(n)*)
nossn 'någon gång, någonsin' (av äldre **nokot sinn*)
wessn 'var gång' (av äldre **hwert sinn*)

Exempel:

Eð ar ig it gart átq iessn 'det har jag inte gjort mer än en gång'

Djärum eð iessn eller 'vi gör det en annan gång'

Um du nossn ar si'tt ån, so minnes du eð 'om du någonsin har sett henne, så minns du det'

Nossn eller; nossn launggu 'någon annan gång'; 'någon gång för länge sedan'

Märk att *nossn* även används i bet. 'snabbt, illa kvickt' o.d.; t.ex. *eð ir dq nossn gart* 'det är då kvickt gjort'

Eð ser q wessn q ir jȳot 'det säger hon var gång hon kommer hit'

Älvdalskan har en rad adverb på *-lund*, motsvarande svenskans *-lunda*, t.ex.:

noglund 'på något sätt'
ollund 'på alla sätt'
ingglund 'på intet sätt'
ymslund 'på olika sätt'
mikklund 'på många sätt'
summulund 'på samma sätt, detsamma!'

Exempel:

Dier irå fel juopsuorner min ånum noglund (se texten Barin I)

Dier åvå weð so lieðer wið ån ollund 'de har varit så elaka mot henne på alla sätt'

An dugd it stȳöt sig ingglund 'han (dvs. den alkoholiserade) kunde inte sköta sig på något vis'

Ig koller eð ymslund 'jag benämner det på olika sätt'

Eð gor bruk eð so mikklund 'det går att använda det på så många sätt'

Mumunes Masse. Diel 7

-”I morgu al ig niði bynn og andel liteð að jágd. Al du ávå noð, so beller ig andel að dig”, saggd Alfrið.

-”Ja, will du ávå slaikt biswär, so ir ig fel faingen dyö”, saggd Mumun. ”Du beller kum in jár föld du far, so al ig skriev ien lapp og finn fram peningga tast. För ig fār luv fundir liteð fuost.”

-”Du beller so”, saggd Alfrið, og rai’tt sig. ”Tjár tokk för kaffi! Nu al ig knall av iem. Ig old á snikk noð so ig al ávå min mig niði bynn i morgu, og eð ir it rieð enn grå’lla.” Sę fuor an, og Mumun duoneð av buorde, og sett sig og byrd á leså döðsanuonså i Mųortinindjin.

Mass kam stiälendes og willd wais enner ur faingen an war, för dier war dar för sig siuover. An laggd sig upå fuotå að Mumun, og kurreð mjäst an dugde.

-”Jasso du, Mass, du tyttjer it um fremmand, du.”

”Men eð-dar fār du sakt bistem siuov, ig al dā it sai noð að inggum”, saggd Mumun. Eð tuold iet bra tag, innå Mumun add lesið ollt á willd i tinindjin, og Mass add sovið ien stjyöru, men sę kuokeð Mumun welindjin að diem. Mass åt og tykket eð war liuotguott, fast an wart sakt kliemun um munn av welindjem. Eð war djärå twå sig!

Glosor

tast	till dess
ra’itt sig	pret. av <i>rait sig</i> ’resa sig’
stiälendes	pret.part. av <i>stiälås</i> ’smyga’
faingen + dat.	glad åt (ngt)

Övningar

1. Böj följande substantiv i samtliga numerus och kasus:

saiða

rumpa

wiká

2. Böj följande adjektiv i samtliga numerus och kasus:

stur

wait

3. Analysera de understrukna orden i *Mumunes Masse*.

4. Översätt följande meningar till älvdalska:

a. Svansen är lång.

b. Flickan har målat (>*mqla* A1) stugan röd (>*roð*).

c. Papperet hade en svart sida. På andra (=oðer) sidan var det vitt (>*wait*).

d. Barnen har alltid varit elaka (>*lieð*) mot (=wið + ack.) pigan.

e. Pigan hade kokat så tjock (>*tiokk*) välling en gång.

f. Häxor brukar vara (=war) fula. Den här häxan har en ful man också.

g. De hade sett hur "baren" hoppade längs (=etter + dat.) en lång potatisåker (-lot, M2).

h. De ska göra det i nästa vecka någon gång.

Áttund leksioun: Barin II

– Sæg du it noð jár i by nossn og, iem dain?

– Ju, eð war bårådriteð, eð. An add weð dar, attå fjåseð að uoss. Eð war alldelest so eð edd að weð grysslaðfläter, wenest mitjið, slaikt wai'tt skuom. Og faðer fikk sjå eð-dar, för-n djikk fel dar attå fjåseð og in gainum fjåsbuðę min wattneð. Og då add-n fel weð aut og ulað bjärå wattneð að uoss, og faið sjå eð-dar. Og se add-n weð etter nogum småum stikkum og gart ien lisslan jäld auti dyö-dar. Se add-n skuorið ien wi se, og weð dar og rast og truskað auti dyö-dar. För-n add ärt tålås um, gamtfuotjeð add saggt an fikk sjå ukin so iegd bårån um an djärd so. An add it weð dar laindj og eldeð å itjä, föld Gamt-Gumaskeste add kumið attrum baursknautn mþobruor upå Uolem! Å add apt boð glasogu å sig og. Wen ulld å dar? Og å add spuort an wen an brennd dan då. ”Ig brenner liuotietę”, add-n saggt. Ellest so edd-n it að ulað suorå en, sir du, men an add fel it uondað åtå-n add suoråð en för-n willd werd kwitt en. Og snjäst an add suoråð en se, so, og saggt so, so add å went att og ferið, dieðå å add kumið, og int läteð wið.

– Wiso edd-n it að ulað sai noð då?

– Ju för dier lär far swaið i rovin uvliuo'tt dar dier åvå... Eð-dar kumb fram, noger fið noð slaikt noger etter diem, dier so ieg an.

Glosor

jär i by	här i byn
iem dain	hemma hos dig
bårådriteð	eg. bar-dretet; ett slags snabbväxande slemsvamp har uppfattats vara 'barens' avföring
weð	= <i>werið</i>
fjåseð að uoss	vårt fähus
grysslaðflätär	kornig, halvkärnad grädde
skuom	skum
fjåsbuðę	övertäckt utrymme (för förvaring av foder m.m.) i anslutning till fähuset
war etter (+dat.)	hämta
dyö-dar	dat. av eð-dar
skuorið	supinum av <i>stjära</i>
wia	vidja

rast og truskað	gátt på och slagit, dängit; eg. 'ras(a)t och tröskat'
eldeð 'á	supinum av <i>old 'á</i>
Gamt-Gumaskestę	en kvinna; eg. 'Gamla-Gum-Mats-Kerstin'
baursknautn myobruor	morbross härbresknut; <i>myobruor</i> är efterställd dat. i genitivfunktion
Uolem	Holen, en höjd inom byn; nom., ack.: <i>Uoln</i>
boð glasogu...og	t.o.m. glasögonen
läteð wið	sagt ett ord; supinum av <i>lát wið</i>
dier lær far swaið i rovin	det lär börja göra ont i baken på dem; eg. 'de lära fara svida i röven'
fið	pres.sg. av <i>finna</i>
swaiða	göra ont
noger etter diem	någonstans efter dem

Grammatik

§ Starka feminina ►

F1a (omfattar långstaviga starka femininer som slutar på labial konsonant)

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	je rov	roveç
ack.	um	ien rov	roveç
dat.	áv	ien rov	rovin
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir (nog)	rover	rovär
ack.	um (nog)	rover	rovär
dat.	áv	rovum	

Så böjs även t.ex. *klov* 'klöv', *skuop* 'skopa'.

F1b (omfattar starkska femininer som slutar på *-gg* eller *-k* böjs som *saingg*, med *dj* resp. *tj* i sg.best. i samtliga kasus)

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	je saingg	saindjẹ
ack.	um	ien saingg	saindjẹ
dat.	åv	ien saingg	saindjjn
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir (nog)	saingger	sainggär
ack.	um (nog)	saingger	sainggär
dat.	åv	sainggum	

Så böjs även *mjok* 'mjölk' och *waik* 'vik'.

F1c (omfattar långstaviga starkska femininer som slutar på dental eller alveolar eller retroflex konsonant)

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	je buð	buðẹ
ack.	um	ien buð	buðẹ
dat.	åv	ien buð	buðn
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir (nog)	buðer	buðär
ack.	um (nog)	buðer	buðär
dat.	åv	buðum	

Så böjs även t.ex. *flätär* ('grädde', förekommer bara i pluralis!) och *liuotiet*.

§ Verb – det starkt böjda *kumå* ►

	pres.	pret.	sup.	imper.
ig, du, an	kumb kumum kumið	kam kamum kamið	kumið	kåm! kåmið!
dier	kumå	kamu		

§ Verb – **wi:la** (A5) ☰

	pres.	pret.	sup.
ig, du, an	will wilum wilið	willde willdum willdið	wilað
dier	wila	willde	

Syntax

§ Konjunktiv

Älvdalskan har särskilda konjunktivformer enbart av *wårå* och *åvå* i preteritum: *wäre* 'vore', *edde* 'hade'.

För att uttrycka preteritum konjunktiv av andra verb används *edde* + supinum av huvud verbet, t.ex.

- *Kanstji eddum bellt råkas i morgu atte?* 'Kanske vi kunde träffas i morgon igen?'
- *Ig undres å um int kattstjinneð edd åpeð?* 'Jag undrar om inte kattsinn skulle hjälpa?'
- *Kanstji an edd bellt werm ån dar?* 'Kanske han skulle kunna värma henne där?'
- *Du edd ulað djärå eð.* 'Du borde göra det'.

För att uttrycka pluskvamperfektum konjunktiv används *edde* + *að* + supinum av huvud verbet, t.ex.:

- *Eddum að bellt råkas* 'Vi skulle ha kunnat träffas'
- *Kanstji eð edd að åpeð* 'Kanske det hade hjälpt'
- *Wiso edd-n it að ulað sai noð?* 'Varför borde han inte ha sagt något?'

Mumunes Masse. Diel 8

Mass kennd an byrd á traivas min iss-jär kelindjin. Og an tuost far aut um an willde, för an wiss an byövd bar jam iessn, so sleppt á in ám atte. Eð kenndes allt dält, upá noð wis.

An kweldn uppeð Mass upp i saindjé að Mumun, i stell för te gryvel áv under. Á add ju saggt á add sáran rygg. Kanstji an edd bellt werm án dar?

Men war sät ryddjin á kellingum noget? Mass gryvleð nið attánað enner, og eð war naug dar noget an-dar ryddjin sät, för Mumun sámneð mjäst min dyö summu.

Mass kennd sig nyögd, för an föstuð Mumun tykkt um an.

Eð war sakt laindj ses nogär add gart eð!

Mass add just uonneð få i sig mjetje um morgun, mes an ärd eð kam nogär autá gardem. An kringgeð sig in i kuván og uppeð upp i glaseð og sett sig millá wekstum. Eð war Alfrið so kam. Mumun tuog dieðá kattes fat inná Alfrið wann sjá eð.

-”Ar du skrievt an-dar lappin að mig?” saggd an.

-”Ja, og eð war mjäst yrietið daiti skápum, so eð ir sakt mitjið ig al ávå i dag”, suoräð Mumun.

Glosor

sät	pret. sg. av sittja
min dyö summu	med det samma
uonneð	sup. av <i>winna</i> ’hinna’
wann	pret. av <i>winna</i> ’vinna’
skrievt	sup. av <i>skrieva</i>
yrietið	uppätet; eg. ’ur-ätet’
kattes	består av <i>kattem</i> (dat.) + <i>-es</i> , dvs ’kattens’

Övningar

1. Böj följande feminina substantiv i alla kasus i både sg. och pl.

uov

kelingg

wår

2. Översätt följande meningar till älvdalska

- a. Vet du var ”baren” bor? Ja, jag tror att han bor bakom deras fåhus.
- b. Har du någonsin sett ”baren”? Nej, men jag har hört talas om den ofta.
- c. Vi har sagt det (=so) till både (=bođ) mannen och kvinnan.
- d. Kvinnan skulle inte ha velat (>wila) ha det där otyget (>liuotiet) inne i stugan.
- e. Har pappa kommit tillbaka (=att) från skogen (>rais n.)? Skulle han inte hämta (istället för hämta använd *etter* + dat.) veden?
- f. Var ni bakom härbret när (=mes) gästerna kom?
- g. Ni skulle ha skyndat er in i kammaren.
- h. När (=dar) de kommer, borde ni vara (=war) inne.
- i. Kom in ska ni få se!
- j. Du skulle ha berättat (>sai åv + dat.. A5, se bilaga/ordbok!) det där för mig.

Niund leksiun: Äöbuðär

I Övdalim war mikkel buðer i bruk för i wärdsn. Fuotjeð brukeð boð *iembuðär* og *launggbuðär*. Iembuðär låg nær innað byum og bruktes fråmáni og attáni sumbrem. Launggbuðär kundd ligg flieru mil frå byum og bruktes bar mitt i sumbrem, ses eð add uorteð slut å bietn ringgum iembuðär. I iembuðum add fuotjeð wer senn gard, dar dier byggd og uogäs wer sainum krytyrum; eð war mjäst sos iem i bymm. Men i launggbuðum war eð oðerwais: daitter bufyörd it ausolde, åtå flier byöndrer i lag ste'dd *gęslkalln* (kullur kollde *gęslkullur* og), ien ungg, uodjipt kullu, so fikk tag um and sig krytyre dieras (ringgum tiugu mjoktjyner war wanlit eð wart). Mitjið åv war eð trjár *gęslkullur* i launggbuðum. Gęslkullur byggd dar řesumer – og dier byggd wenest primitivt, i wer sain jåldaus – ringgum sjåks wikur, og ge'tt og uogäs diem-dar kanstji sjåksti tjy'mm, attrað djietum og takkum.

Äöbuðär, so ligg trettisju tjilumjeter westånað frå Kåteli, irå slaik launggbuðer. Dier nemnas i skript fuost gaundjin i buðrannsagnindjin frå 1663 sos *Onlöösbodhar*, og dier bruktes då åv fuotje frå Dysbjårr og Kallser. I ien dokumente, so ir datirað 28 april 1882, les eð at Äöbuðär är að Kåteli, og at eð war femti tjyner dar då. Gainum stur-stjipteð upå 1880- og 1890-talum kam Äöbuðär að Måmstað. Måmstaðskallår brukeð diem tast 1914 eld 1915. Etter eð war eð bar timberoggerår og timbertjörerår so kundd byddj i Äöbuðum mes drivninggår waru. Eð stuoð it å byggnaðir byrd å förfolla.

Sigurd Erixon, ien åv åvest etnologum amm apt, dokumentireð byggnaði og ollt eller i Äöbuðum 1915 og 1916. An miend Äöbuðär war best biwåråd launggbuðär i lande. I Iembygdsförienindjin förstuoð dier og ur ant um eð war redd iss-jår buðär innå dier add grå'll förfelleð, og dier dugd sambel peninggå duon upp buðär för: tettj ause, byt mikklum timberkabbum, og slaikt. Timbreð fingg dier min juordågerum. 1943 war ollt rieðu. Að inwaignindjin kam eð boð sturfuotjeð og, landsövndindjin og slaiker.

Nogu år upå 1940-tali war nogår i Äöbudum min krytyre. Etter eð byrd ause å förfoll atte. Men Iembygdsförienindje dugd få til ien ny rinoviringg; å wart rieð 1993. Idag irå Äöbuðär i bruk atte. Ien brunnsbjåskall ir dar wenn sårår min tjynår og djietår.

An so will få ien förestellingg um ur fuotjeð åvå byggt og livåð för mikklå undrað år se i Skandinavien – og kanstji endå waiðumer – syöks it dugå finn inggan plass so ir iemte min Äöbuðum.

Glosor

Äðbuðär	Häðbodarna (fäbodnar i västra Älvdalen); av <i>buðer</i> (fpl.) 'fäbodställe'
innað	intill
sumbrem (m.)	dat.sg. av <i>såmår</i>
biet (f.)	bete
ste'dd	pret. av <i>steða</i> 'städja'
uo-	o-
sain jäldaus	oapokoperat <i>sainu jäldaus</i> (dat.sg.)
tag um and sig	ta hand om
tjyner	av <i>tjyr</i> 'ko' (för hela böjningen se grammatik nedan!)
mitjið av	ofta, i stor utsträckning
tjy'mm	best. dat. plur. av <i>tjyr</i>
westánað frå	västerut från
buðrannsaknindje	fäbodrannsaktionen, -undersökningen
Dysbjärr	Dysberg
Kallser	Karlsarvet
sturstjipeð	storskiftet (det stora ägoskifte som i Dalarna genomfördes huvudsakl. under 1800-talets andra hälft)
timberogger	timmerhuggare
timbertjörer	timmerkörare
so kund byddj osv.	som eventuellt bodde
mes drivninggär waru	under timmerdrivningarna
stuoð ... å	pret. av <i>stå å</i>
äv	förnäm
ant um	angeläget
duon upp	rusta upp, restaurera
tettja	lägga tak på, taka
juordägerär	Älvdalens jordägarer socknemän
inwaingng (f.)	invigning
sturfuoðjeð	förnämt folk
få til	ordna, arrangera
syöks it dugå	kan knappast
iemte min	jämbördig med, i paritet med

Övningar

Suorä å iss-jär frågur å övdalsk:

1. Når bruktes iembuðär gåmålt?
2. Wiso åvå fuotjeð apt launggbuðär?
3. Ukin brukeð war gęslkall i launggbuðum?
4. Ur laindj brukeð gęslkullur wårå i launggbuðum?
5. Ur ietter iet slaikt aus, so je gęslkull brukeð byddj i i launggbuðum?
5. Ur launggt fram i tiðe add måmstaðskallär Äðbuðär för launggbuðer?
6. Wen djärd Iembygdsförienindje, mes Äðbuðär byrd å förfolla?

Grammatik

§ Böjning av *tjyr* (f., oregelbunden) ☰

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	je tjyr	tjyre
ack.	um	ien tjyr	tjyre
dat.	áv	ien tjyr	tjyrn
PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	tjyner	tjynär
ack.	um	tjyner	tjynär
dat.	áv	tjy'mm	

Syntax

§ Bestämd form – användning ►

I älvdalskan används den bestämda formen av substantiv i betydligt större utsträckning än i svenskan. Nedan skisseras grundreglerna för användningen och ges ett antal exempel:

Bestämd form används som på svenska för att markera att det som substantivet betecknar är något i sammanhanget för åhöraren/läsaren känt:

<i>Ir rattjin inne?</i>	Är hunden inne?
<i>Ig fið it buotje.</i>	Jag hittar inte boken.

Även efter ett framförställt attribut som utgörs av något av vissa pronomen, främst (flertalet) demonstrativa, står substantivet i bestämd form:

<i>An-dar kalln.</i>	Den där mannen.
<i>Ittað auseð</i>	Detta hus

Men bestämd form används därutöver (med vissa undantag, jfr nedan) i sådana fall där substantivet i svenskan står 'naket', dvs i obestämd form utan något framförställt attribut. Slutartikeln har då vanligen "i princip samma funktion som den partitiva artikeln på franska", såsom Lars-Olof Delsing ordar det. Några exempel:

<i>Al du ává mjojtje auti?</i>	Ska du ha mjölk i?
<i>Alfrið al andel falukuorvin og flestjeð.</i>	Alfred ska handla falukorv och fläsk.
<i>Eð-dar skåpeð ir gart áv byörtjin.</i>	Det där skåpet är gjort av björk.
<i>Du lupter brendwinj.</i>	Du luktar brännvin.
<i>Avið rakkan?</i>	Har ni hund?

<i>Dier åvå faið biln.</i>	De har skaffat bil.
<i>Itjä kann du latineð!</i>	Inte kan du latin!
<i>Nu fåmm wið boð raingneð og.</i>	Nu får vi regn också.
<i>Eð war wittern</i>	Det var vinter.

Undantagen från denna regel är tämligen begränsade. Av fallen kan här nämnas:
 – När substantivet är predikativ vid personbetecknande subjekt; ex.: *Å ir lærer* 'hon är lärare'
 – När substantivet är styrt av vissa prepositioner i särskilda användningar, bl.a. *åv* 'av' då substantivet betecknar slag varav kvantitet anges, och *i* i förbindelse med ett adjektiv som anger höggradighet e.dyl. av det som substantivet betecknar; ex.: *Ig will åvå noger drupå åv mjok.* 'Jag vill ha några droppar mjölk'. *Dier add uort blätwåter i swette.* 'De hade blivit plaskvåta av svett'
 – Ett ganska stort antal fasta uttryck; ett par ex.: *Niṽot laiv* 'njuta liv, uppehålla livet'. *Um dag* 'om dagen, per dag'.

Obestämd form använder älvdalskan även (liksom svenskan) efter de flesta framförställda attribut, såsom: obestämd artikel, flertalet pronomen, adjektiv, räkneord (grundtal); några ex.:

<i>Eð kam ien kall.</i>	Det kom en man.
<i>jätå nån bit åv nogum kuorve</i>	äta någon bit av någon korv
<i>An åt mitjið (el. mikklan) gröt.</i>	Han åt mycket gröt.
<i>Ig ar såran ås.</i>	Jag har ont i halsen (eg. 'sår hals').
<i>Krippär åvå it weð dait upå tau år.</i>	Barnen har inte varit där på två år.

Ordförråd

§ Skilda ord för 'när' i älvdalskan: *dar*, *mes*, *når*

Dar används i fråga om dels framtid, dels upprepad handling eller regelbundet återkommande förhållande o. dyl. (oavsett tid). Ex.: *Ulum djärå eð dar du kumb. Rattjin brukeð war jålåk (arg) dar ig kam. Dar sāmårn ir.*

Mes (eller **mę**) används i fråga om enstaka handling eller förhållande i förfluten tid eller nutid. Ex.: *Mes Ulåv og ig djipteðum uoss* 'när Olov och jag gifte oss'. *Mes warum kullur. Nu mes eð blås so koldu* 'nu när det blåser så kallt'.

Når används enbart i frågor. Ex.: *Når kumå dier?* 'När kommer de?'

Mumunes Masse. Diel 9

– ”Fåmm sjå nù wen du ar skrievt”, saggd Alfrið, og sett á sig glasogu. ”Fiuor liter mjok! Wenn al du slaikum mjokstakk? Eð werd då gluttred av enner inná du ar druttjeð yr ollt.” Mumun wart gra’ll roð i anlitum.

– ”Nai!” saggd á. “Ig al báká liteð að nyáre, og se al ig gredd pannkakur og noð ymse, so naug gor mjojte að, al du få sjá. Og förrástrn so al ig ává mjojte auti welindjin wenn morgun.”

– ”Se ar du skrievt ’iel strömingg’. Wen mienes min dyö?”

– ”Ja, eð al wára an-dar, so ir uostundjin, og so skollár irá kwer á.”

– ”Eð ir fel ienklera min filéum! Wen al då du fiskskollum?” Mumun wiss it ur á ulld saia, so int á saggd uvmitjið .

– ”Ig al djára mig ien fisksupp. Eð werd liuotfin buljong av fiskskollum”, saggd Mumun og snáy’tt sig.

– ”Twi werde! Slaikt skwatter! Ig edd då fel older að kunnað truo du edd ietið slaikt”, saggd Alfrið. “Ig werd wákend, bar ig taintjer á fisksuppur!”

– ”Eð ir guott, al ig sai dig!” saggd Mumun og såg mjäst aut förtuorvað.

– ”Jaha, og wenn ulld du ává mjer, då? Falukuorvin og flestjeð. Og fiskbullá. Smyöreð, tjojtfessn, skarpbroð og Morinslimpu. Og leverpastäi. Al du ává i loswekt eld al eð wára dier-dar småbuttär?”

– ”Ig tar fel butta, so står eð sig iet tag.”

– ”Kaffi, kuokmelið. Uostn og agergryne. Og fleskstjinneð. Al du ává eð að fuglum, eld al du djára dig nog supp av dyö og?” saggd Alfrið og såg aut försmäðlin.

Men nù wart då Mumun mjäst fruttsklin:

“Du al bar andel að mig, du! Ig dug boð jätá og bitálá siuov”, fräst á, og blainggd til að ánum.

Glosor

mjokstakk	mängd, massa mjölk
uv-	för
glutter	självsurnad mjölk
druttjeð yr	sup. av <i>drikk 'yr</i> 'dricka upp'
-stundjin	perf. part. av <i>stingga</i>
wen al ... du fiskskollum	vad ska du med fiskhuvudena
snáyt sig (A2)	snyta sig
skwatter	blask
werd wákend	få kväljningar
förtuorvað	förargad
tjyötfess (m.)	köttfärs
-wekt	-vikt
-melið	perf. part. (neutr.) av <i>måla</i>
fleskstjinn	fläsksvål
försmäðlin	försädlig, retsam
fruttsklin	förargad
blaindj til (A2)	blänga till

Övningar

1. Analysera de understrukna orden, även när det gäller bestämd/obestämd form.
2. Översätt de följande meningarna till älvdalska:
 - a. Har du sett Hädbodarna någon gång?
 - b. Ja, jag har besökt (>*wårå að*) Hädbodarna flera (=flier) gånger (>*gaungg* m.).
 - c. Kvinnan brukade bära (=bjärå) smör och köttfärs till (=dait i) härbret.
 - d. Vallhjonen vallade (>*gęta* A2 + dat.) korna i långfäbodarna.
 - e. En av vallkullorna skulle vara i eldhuset (=jältausq) varje (=wenn) dag och sköta om mjölken när de andra (=oðrur) vallade.
 - f. Vad ska ni göra med det där smöret?
 - g. Vi ska använda det när vi ska grädda pannkakor åt mormor, Alfrið och Masse ikväll.
 - h. Masse tycker (>*tyttja um*) mycket om mjölk, men inte välling.
 - i. Mormor och Masse blir förargade när Alfrið är nyfiken (=brygd) och frågar (>*spyra*) mormor om olika saker.
 - j. Har du tvål (>*twål* m.) här? Nej, jag har glömt (>*glemma* A2 + dat.) den hemma.
 - k. Jag tar kaffe, kokmjöl, ost och havregryn.

Tiund leksiun: Itler og oðer wärdskrig

Eð war mes krig war og Itler ke'tt sig sos liuotest, grasireð og sluo under sig land og rike ollsta'ss. Eð war Itler, an-dar liuotn, so ryörd i og ö'dd åv mjäst iel wärdn! Og edd fel að ö'tt åv en eð kwer war og, um an edd að faið war til liteð til. Ja Guð jåp uoss!

An tuog fel boð Danmark og Norre og. Ja dier lärd fel få werd i wari dyö, stakkas fuok! Kum iug ur an rusteð i diem-dar fattig byum dar i Norre! Dier stellð upp diem mųot gambelautausweggum og skot diem, ielų ausold i seð! Dier bar sig að so min noskum so mųoteð. Du wet noskär edd it að wilað djävå sig, dier eld. Og an fikk då slepp dyö tä slut.

Itler miend fel an ulld tågå boð Ainggland og, og byrd å ras og båmb dar, so dar lugäð fel yvyr iel Ainggland. An så'dd båmbum dar. Men dier dugd fel uppi tä slut, aing-gelsmann og amierikan, og stað og djär end å diem-dar autstjuotninggsrampum an add dar, so-n skot in i Ainggland min. Dier war daitter og fíngg ien fulltreff.

Men ukað eð war i Rysland, ur Itler war dar og rusteð og brennde! An syökt end að Stalinggrað innå ry'ssär fíngg etter sig fuotå og dugd byr å mųota. Og dar fros dier ijel för åm, i Rysland, dar so war tjyölde, föstår du, kanstji boð fros og swalt ijel.

Og ry'ssn mųoteð diem dar, sir du. Og se fyöst dier tyskä fråmånað sig end dait i Berlin. So eð ir för dyö ry'ssn ier åv Berlin. Og dar myött dier aing-gelsmannem og amierikanem. So eð ir dier so ieg åv Tyskland nų. Eð wart gainum eð, eð wart so då.

Og Itler siuov, an skot sig upi Bertjesgardem, upi Örneste, an lär åvå dar upi nog bjärg eld wen eð ir, dier kollð eð Örnesteð. An war dar uppi, og me dier kam uvner boð weståter og oståter, so fikk an luv tågå kaulų og stjuot boð sig og Äva Braun dar. Og dier fíngg finn diem slaika. An djärd boð livd og duo sos an lärd, an.

Og ses Itler add stypplas upå neveð, so war eð it noð muotstånd kwer, syöks saia, eð war indjin fråmånað.

Glosor

mes krig war	under kriget; <i>krig</i> (n.) oböjligt i sg.
kęt sig (A2)	leva om
sos liuotest	som värst
rike	riksspråkligt, i det inlånade uttr. "land och rike"
liuotn	fan, djävulen; best. sg. nom. av <i>liuote</i>
ryör 'i	röra om
öđ 'áv (A2)	föröda
en	den, dvs. världen (f.)
eđ kwer war	återstoden, resten; eg. 'det kvar var'
jåp	imper. av <i>jåpa</i>
få werd i wari (+dat.)	varsna, få känna
Kum iug	tänk!; verbformen eg. infinitiv
rusta (A1)	härja
i seđ	i sänder
noske (m.)	norrman
mųota (A1)	göra motstånd
slepp dyö	släppa det (syftar på Norre)
rasa (A2)	härja
lugå (A1)	låga, brinna
dugd uppi	förmådde ta sig upp
end	ack. (apokoperad) av <i>ende</i>
autstjuotninggsrampum	'utskjutningsramperna'; dat.; anpassat lån från riksspråket
syötja (A2)	hinna
få etter sig fuota	hinna samla sig; eg. '(störtande framåt) hinna få med sig benen'
dar so	där det; eg. 'där som'
fýösa (A2)	fösa
ty:sk	tysk
för dyö	därför
ier	pres.sg. av <i>iega</i>
áv	halva
ieg	pres.pl. av <i>iega</i>
gainum eđ	genom det, därigenom
Bertjesgardem	Berchtesgaden; fonologiskt och morfologiskt anpassat
bjärg	berg; apokoperad obest. sg. dat. (Jfr den oapokoperade formen: <i>bjärre</i> .)
kolla (A2)	kalla
uvņę	för nära
weståtę	västerifrån
oståtę	österifrån
tågå kaulų	bildligt uttryck för: skjuta sig; eg.: 'ta kulan'
slaika	m.ack.pl. av <i>slaik</i>

djärd	(översätts inte)
stypplas uppå neveð	eg.: snubbla på näsan; här bildligt för 'dö'
mjotstånd	halvt anpassat lån från riksspråket; märk det följande 'syöks saia'
syöks saia	så att säga
fråmanað	i spetsen, ledningen (nämligen för tyskarna)

Grammatik

§ Svaga neutra

N3

SG		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir	iett oga	ogað
ack.	um	iett oga	ogað
dat.	áv	ien oga	oga

PL		Obestämd	Bestämd
nom.	Ittað ir (nogu)	oga	ogu
ack.	um (nogu)	oga	ogu
dat.	áv (nogum)	ogum	

§ Adjektiv

Typ 2: riktun 'riktig'

SG	mask.	fem.	neutr.
nom.	riktun	riktun	riktut
ack.	riktugan	riktug	riktut
dat.	riktugum	riktug	riktug

PL

nom.	riktuger	riktuger	riktugu
ack.	riktug	riktuger	riktugu
dat.	riktugum	riktugum	riktugum

Så böjs adjektiv på *-un* och *-(l)in* (motsvarande svenskans *-(l)ig*).

Anm. I attributiv ställning avviker följande former: sg. fem. nom.: *riktug*; pl. mask. nom. och fem. nom., ack.: *riktug*.

§ Syntax

Dativ vid adjektiv

Dativ styrs utom av vissa prepositioner och många verb även av ett antal adjektiv, t.ex.

- ***i wari***, i uttrycket *werd i wari* 'varsna, upptäcka', t.ex.
Ig wart it i wari dyö 'Jag blev inte varse det'
- ***kwitt*** 'kvitt, av med', t.ex.
Wartum kwitter flugum 'vi blev kvitt flugorna'
- ***laik*** 'lik', t.ex.
an ir it laik inggumdier åv diem 'han är inte lik någondera av dem'
- ***wið*** 'obehagligt berörd av, led vid' o.d.; t.ex.
å ir so wið rakkam 'hon är så led vid hunden'

Ordföljd i relativsatser

I korta relativsatser sätts predikatet inte sällan sist, t.ex.

<i>eð kwer war</i>	'det som var kvar'
<i>djārum eð antest um ir</i>	'vi gör det som är angelägnast'
<i>dier yngger irå</i>	'de yngre' (eg. 'de (som) yngre är')
<i>oller so ogų og neveð åvå</i>	'alla människor' (eg. 'alla som ögon och näsa har')

Mumunes Masse. Diel 10

Snjäst Alfrið add ferið, kam Mass tassendes aut i tjötteð atte.

“Ua, ur djietun an-dar Alfrið dug wára milumað!

Wiso al ig sai áv oll so ir för ánum? Skwatter! Ä!” Mumun djikk dar og mumbleð för sig siuov, og eð ärdes an add fruttað án. Á druog aut stuoln frá under buorde og fann fram ien gerd, og sett sig min ána.

Njästað tyld iweg daitter guove og då dugd it Mass old sig. An låg dar og lurdes iett tag, se uppeð an á eð-dar njästað, og smelld til að dyö so eð fuor in under saindje.

“Näi! Mass! Ur du far min ullgarne! Tag jöt njästað, ärer du!” Mumun tugäð i tråðem og njästað kam fram á guoveð att. Men Mass dugd it lat bli eð nu eld, átå spann til að dyö so eð tyld iweg attrum sömmasin.

“Näi du, Mass, nu får du allt luv lat wára läk min njästa! Eð werd gra'll tussut um du får old á min dyö!

Gok uppå diskbaintjin, so al du få sjå noð so ir ruolit!” Mumun skruveð á watukrane, bar liteð, so pass eð drupäð, ien og ien drupi, launggt millå. Mass fygd á ienum drupå min ogum, tast an fjäll niði slastjin. Mes oðer drupin kam, so boð an til tågá an, men eð djikk fel it! Men an dugd då fel sittj dar og läk min watudrupum ien ávtaim, og Mumun fikk war et friðs min gerde.

-”Du ir allt ien riktun biswärskupp du, Mass”, saggd Mumun og luo að ánum. An såg boð aut ruolin og, mes an sát dar og uonäð sig min watudrupum .

Mumun raitt sig og saggde:

“Näj, nu old ig á werd unggrun. Wen al ig itt á i dag, tuo? Fåmm sjå um ig fið att noð ini skåpe!” Á iemteð fram twär koldpärur og ien kuorvbit, og ien ávan lok. Á stelled sig nest baintjem og byrd á rjes päur. Pärflass add á daiti kattskåle. Mass uppeð uppå baintjin og ulld sjå, wenn á djärde. Eð såg aut ruolit, og Mass willd jåp enner. An krafseð á kuorvpapireð og tykkt eð lit trivlit mes eð skräväð. Men te slut dugd an då fel ev nið kuorvpakieted niðå guoveð, föstå'ss.

Glosor

djietun	retsam
skwatter	blask
frutta (A1)	förarga
njästa (N3)	nystan
lurdes	pret. sg. av <i>luras</i> 'ligga på lur'
ur du far!	så du bär dig åt!
spann	pret. sg. av <i>spienna</i>
sömmasin	symaskinen
tussun	
gok(k)	imper. av <i>go</i>
fygd	pret. av <i>fya</i>
fjäll	pret. av <i>folla</i>
åvtaim (m.)	halvtimme
biswärskupp (m.)	nyfiken varelse
luo	pret. av <i>läa</i>
uonå sig	roa sig
fið	pres.sg. av <i>finna</i>
flas (n.)	(potatis)skal
skräväd	pret. sg. av <i>skrävå</i> 'prassla'

Övningar

1. Böj ordet *njästa* i sing. och plur., alla kasus.
2. Innehåller texten om Hitler osv. verb som styr dativ? Ange i så fall vilket/vilka.
3. Suorä å iss-jär frågur å övdalsk:
 - a. Wen truo'dd Klukker Ilma (so saggd åv) edd að ent um Itler edd að faið war til laingger?
 - b. Wiso lugäð eð yvyr iel Ainggland?
 - c. Wiso ser Ilma ry'ssn ''ier'' åv Berlin?
 - d. Ukum myö'tt ry'ssär i Berlin?
 - e. Wen fikk Itler luv djärå mę dier kam uvnęr åm?

4. Översätt följande meningar till älvdalska:
- a. Träffade (>*råka* A1) ni både en dansk (>*danske*, m.) och en norrman?
 - b. Vi mötte två norrmän.
 - c. Tyskarna hade bara skrattat åt svenskarna (>*swensk*, m.).
 - d. Stickningen ligger under bordet. Kom hit med den!
 - e. Är ni hungriga?
 - f. Har ni sett en sådan hungrig hund förut (=för)?
 - g. Han har två hungriga ögon.
 - h. Vargar är ganska (=wenest) lika hundar.
 - i. Vilken (=uky) retsam flicka!